

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR GLOBALA STUDIER

Masteruppsats i mänskliga rättigheter 30 hp.
Vårterminen 2012

**”Vi fixar och trixar oss fram
till att hjälpa människor”**

– En studie med fokus på det sociala arbetet med köpare och säljare av sexuella tjänster i Sverige i relation till mänskliga rättigheter

Författare: Lina Ahlerup
Handledare: Susanne Åsman

ABSTRACT

The thesis "Vi fixar och trixar oss fram till att hjälpa människor" focuses on social work in the field of prostitution and human trafficking in Sweden. Through semi-structured interviews with social workers in the municipalities of Stockholm, Göteborg and Malmö working with persons selling and buying sex, and through discourse analysis, the author analyses the perceptions among these social workers of the relation between human rights, prostitution and human trafficking, and the social work which they conduct.

The thesis concludes that although the social workers perceive prostitution and human trafficking and social work in this field as human rights related, they are not explicitly using a human rights based approach in their work.

The thesis concludes that the social workers identify several aspects that infringe on the rights of their clients in relation to the human rights principles of Universality, Non-discrimination, Accountability and Rule of law and the principle of Participation and Inclusion. They portray the human rights situation of street based sellers, especially those not being Swedish citizens and those affected by human trafficking, as severe.

The thesis concludes that the social workers find several obstacles (legal as well as structural) that diminish their ability to strengthen their clients' human rights situation. Finally, the thesis concludes that some of the social workers would like to see a stronger responsibility being taken on a national level concerning social work in the field of prostitution and human trafficking in Sweden.

Keywords: prostitution, trafficking, social work, sex workers, sex buyers, human rights, sex trade,

Sökord: Prostitution, människohandel, människohandel för sexuella ändamål, socialt arbete, sexsäljare, sexarbetare, sexköpare, mänskliga rättigheter, sexhandel, K.A.S.T., F.A.S.T., köp av sexuella tjänster, försäljning av sexuella tjänster

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.2 Syfte och frågeställning.....	6
1.3 Avgränsningar och val av ansats.....	7
2. ANALYTISKT RAMVERK, TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER OCH BEGREPP.....	8
2.1 Prostitution och människohandel för sexuella ändamål.....	8
2.1.1 Olika perspektiv på prostitution och människohandel.....	9
2.1.2 Prostitution.....	11
2.1.3 Förbud mot köp av sexuella tjänster.....	11
2.1.4 Människohandel för sexuella ändamål.....	12
2.2 Mänskliga rättigheter som begrepp och analytiskt ramverk.....	14
2.2.1 Mänskliga rättigheter – juridik, politik och etik.....	14
2.2.2. Statens tredelade människorättsansvar.....	15
2.2.3 Människorättsperspektiv.....	16
2.2.4. Centrala människorättsprinciper.....	16
2.2.5 Mänskliga eller medborgerliga rättigheter?.....	17
2.2.6 Statens människorättsansvar i relation till prostitution och människohandel.....	18
2.3 Diskursanalys.....	20
3. TIDIGARE FORSKNING.....	20
4. METOD OCH MATERIAL.....	23
4.1 Reflexiva intervjuer.....	23
4.2 Material.....	25
5. F.A.S.T. OCH K.A.S.T.- GRUPPERNA OCH DERAS ARBETSFÄLT.....	25
6. ATT ARBETA MED SÄLJARE OCH KÖPARE AV SEXUELLA TJÄNSTER.....	27
6.1 Mänskliga rättigheter – svårgreppbart och utanför socialtjänstens ansvarsområde.....	27
6.2 Arbetet med säljarna.....	31
6.2.1 En differentierad grupp.....	31
6.2.2 Ett samhälle oförmöget att hantera sexuella övergrepp.....	32
6.2.3”Folk har en knepig förutfattad mening om de här personerna och förhåller sig på ett sätt som inte är ok”.....	33
6.3 Arbetet med säljare som vistas tillfälligt i landet.....	37
6.3.1 ”vi fixar och trixar oss fram till att hjälpa människor”.....	37
6.3.2 ”att skicka hem folk är ingen lösning”.....	42
6.3.3 ” Vad är frivillighet och ofrivillighet? Det är alldeles för begränsande.”.....	44

6.4 Arbetet med köparna	48
6.5 Socialt arbete med säljare och köpare- ett frivilligt uppdrag för kommunerna	53
6.5.1 Socialt arbete med köpare och säljare – ett underprioriterat område?	53
6.5.2 ” mycket handlar om att medborgarna inte skall behöva se det”	55
6.5.3. Att verka inom ramen för en kommunal verksamhet.....	56
7. SLUTSATSER OCH SAMMANFATTANDE DISKUSSION	63
REFERENSER	
BILAGA	

1. INLEDNING

Första gången jag reflekterade över socialt arbete med säljare och köpare av sexuella tjänster i termer av mänskliga rättigheter var under en FN-konferens i New Delhi som handlade om insatser riktade till sexsäljare och sexköpare i Sydasiens. Där träffade jag företrädare för organisationer som arbetade med att förebygga HIV och andra sexuellt överförbara sjukdomar (STI) samt organisationer som arbetade mot människohandel för sexuella ändamål. Företrädarna tog gemensam utgångspunkt i en människorättsdiskurs, men hade, på grund av skilda verksamhetsfokus och olika förståelse av prostitution och människohandel, olika syn på hur insatser till parterna i sexhandeln bör utformas för att de mänskliga rättigheterna skall tillgodoses. Mötet med dessa människor väckte min nyfikenhet kring hur det sociala arbetat med personer med erfarenhet av köp eller försäljning av sexuella tjänster ser ut i Sverige och vilken roll de mänskliga rättigheterna spelar i detta arbete. Väl hemma i Sverige passade jag därför på att i samband med en metodkurs intervjua en person på F.A.S.T. -gruppen¹ i Göteborg. Besöket där gav svar på en del av mina frågor men väckte också nya vilket gjorde att jag ville titta närmare på det sociala arbetet med säljare och köpare i Sverige. Jag finner detta särskilt intressant att undersöka mot bakgrund av Sveriges prostitutionspolicy och vår lagstiftning där köp men inte försäljning av sexuella tjänster är förbjudet.

1.1 Bakgrund

Den svenska policyn kring prostitution och människohandel för sexuella ändamål (prostitutionspolicyn) återfinns i regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål (2008). Regeringen konstaterar där att brist på mänskliga rättigheter är en av de faktorer som gör att människor är lättare att utnyttja för människohandel och hamnar i prostitution samt att prostitution och människohandel utgör allvarliga hinder för jämställdhet mellan könen och de utsattas möjlighet att åtnjuta sina mänskliga rättigheter (Skr 2007/08:167:3). Vidare presenterar regeringen i handlingsplanen en rad åtgärder som skall genomföras med syfte att minska förekomsten av prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Även här omnämns de mänskliga rättigheterna.

Insatser för att bekämpa prostitution och människohandel för sexuella ändamål måste göras utifrån ett rättsligt, ett socialt och ett jämställdhetsperspektiv samt ha sin utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna och präglas av internationell samverkan (Skr.2007/08:167:3).

¹ F.A.S.T. står för försäljning/försäljare av sexuella tjänster och arbetar inom ramen för socialtjänsten såväl uppsökande som behandlande med sexsäljare.

Utifrån ett människorättsperspektiv är det centralt att de som arbetar inom den offentliga sektorn har kunskap och medvetenhet om vilka skyldigheter de mänskliga rättigheterna medför för dem (SOU 2010:70:121). Eftersom mänskliga rättigheter är ett så komplext begrepp hade det därför varit önskvärt om handlingsplanen givit de personer som skall implementera handlingsplanen vägledning kring hur "de mänskliga rättigheterna" skall tolkas och omsättas i praktik. Eftersom denna vägledning uteblir är det upp till varje verksamhet som arbetar inom området att själv ansvara för såväl tolkning som implementering. Detta gör mig ytterligare nyfiken på hur de som skall omsätta policy till praktik ser på sitt arbete i relation till mänskliga rättigheter.

Bland de verksamheter som omfattas av handlingsplanen återfinns F.A.S.T. (försäljare eller försäljning av sexuella tjänster) och K.A.S.T. (köpare eller köp av sexuella tjänster) som finns i Stockholm, Göteborg och Malmö. Grupperna är underställda socialtjänsten och arbetar mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål. De arbetar såväl strukturellt som direkt med köpare och säljare (inklusive offer för människohandel). Ungefär en tredjedel av säljarna är personer som vistas tillfälligt i Sverige (Svedin m.fl. 2012). Uppsatsen riktar ljuset mot dessa grupper. Då de kommer i direktkontakt med rättighetsbärare (i det här fallet säljare och köpare) finner jag det extra intressant att undersöka deras arbete utifrån ett människorättsperspektiv.

Mot bakgrund av att kritik riktas från såväl FN som frivilligorganisationer mot Sverige vad gäller skyddet av migranternas (i synnerhet papperslösa) rättigheter (Hunt 2007), kring att individer får olika behandling då rättigheter tolkas olika av olika kommuner (Abiri 2009: 181) samt att sexsäljare lyfts som en särskilt våldsutsatt grupp (Ertürk 2007) ser jag ett starkt behov att undersöka det sociala arbetet med säljare och köpare i Sverige.

1.2 Syfte och frågeställning

Fokus för uppsatsen är det arbete som bedrivs av F.A.S.T.- och K.A.S.T.- grupperna i Stockholm, Malmö och Göteborg. Syftet är att, med hjälp av semistrukturerade intervjuer med medarbetare i dessa grupper och genom diskursanalys, undersöka hur medarbetarna förstår och förhåller sig till relationen mellan mänskliga rättigheter, sexhandeln och dess parter, samt det egna arbetet.

Frågeställningar:

1. Hur förhåller sig medarbetarna till begreppet mänskliga rättigheter i relation till köp och försäljning av sexuella tjänster/människohandel för sexuella ändamål och i relation till det arbete de utför.
2. Vilken bild ger medarbetarna av köparnas och säljarnas människorättssituation?

3. Hur upplever medarbetarna förutsättningarna för att i sitt arbete verka för att stärka köparnas och säljarnas människorättssituation?

1.3 Avgränsningar och val av ansats

Då endast tre av Sveriges 290 kommuner har riktad socialtjänstverksamhet för personer som säljer och köper sexuella tjänster föll det sig naturligt med en avgränsning till de tre storstadsregionerna. Eftersom all sexhandel utgörs av (minst) två parter ville jag inkludera både köp och försäljning i uppsatsen. Att spegla köparna och deras situation fann jag särskilt viktig med tanke på att större delen av den forskning som finns om sexhandeln fokuserar på säljarna medan relativt lite har skrivits om köpare. Dock får försäljningssidan större utrymme i uppsatsen. Detta beror dels på att jag fann fler aspekter med koppling till mänskliga rättigheter i relation till säljarna och dels på att större del av intervjumaterialet fokuserar på säljarna eftersom jag genomförde fler intervjuer med de som arbetade med säljarna och grupperna i något större utsträckning arbetar med dem.

Av tids- och utrymmesskäl samt efter metodologiska och etiska överväganden beslutade jag mig för att enbart spegla medarbetarnas perspektiv och inte inkludera andra röster (se 4.1). Min utgångspunkt har varit informanternas utsagor kring arbetet med de klienter de träffar i dagsläget. Vid mitt första besök på F.A.S.T. i Göteborg fick jag en mycket komplex bild av såväl deras arbete som målgruppernas människorättssituation. Eftersom såväl arbetet som informantens beskrivning av målgruppernas människorättssituation spände över hela rättighetsspektrumet såg jag det inte som meningsfullt att försöka genomföra en analys som isolerade enskilda rättigheter eftersom det skulle ge en begränsad och missvisande bild av både deras arbete och säljarnas och köparnas situation. Istället har jag valt en bred människorättsansats där jag tar fasta på centrala människorättsprinciper som återkommer i de flesta människorättsinstrument och som även återkom i det empiriska materialet.

Uppsatsen gör inga anspråk på att ge en helhetlig eller representativ bild av vare sig sexhandeln, dess parter eller arenor. Sexhandeln och dess arenor är alltför skiftande och säljare/köpare utgör alltför heterogena grupper för att det skall vara möjligt. Att jag valt att utgå ifrån informanternas utsagor kring det arbete de utför och de personer de träffar i dagsläget gör att uppsatsen får en viss slagsida åt den sexhandel som utgörs av vuxna kvinnor som säljare och vuxna män som köpare. Vad gäller personer utsatta för människohandel tar jag främst upp de förhållanden som rör den gatubaserade sexhandeln. Jag vill understryka att informanter var mycket medvetna om att de inte når alla kategorier av säljare/köpare men att detta är något de arbetar med att åtgärda. Av utrymmesskäl går jag inte in på djupet i deras arbete med återvändande till hemlandet för de utländska säljarna/offer för människohandel. Jag fokuserar inte heller särskilt på diskussionen om missbruk eller psykisk

ohälsa i relation till sexhandeln. Eftersom jag velat undvika den polariserade debatten kring ”sexköpslagen” har jag valt bort att diskutera lagstiftningens för och nackdelar och eventuella effekter för målgruppernas människorättssituation i uppsatsen.

2. ANALYTISKT RAMVERK, TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER OCH BEGREPP

Syftet med detta avsnitt är att tydliggöra de begrepp som används i uppsatsen, dess teoretiska utgångspunkter och analytiska ramverk. Under 2.1 diskuteras och problematiseras de centrala begreppen inom fältet prostitution och människohandel för sexuella ändamål, de begrepp jag valt att använda i uppsatsen samt olika perspektiv på dessa fenomen samt de senares inverkan på sociala insatser. Här återfinns även en redogörelse för lagstiftning på området. Under 2.2 diskuteras hur mänskliga rättigheter skall förstås i uppsatsen, centrala människorättsprinciper samt hur mänskliga rättigheter används som analytiskt ramverk i uppsatsen. Här diskuteras även statens människorättsansvar i relation till prostitution och människohandel. Under 2.3 diskuteras diskursanalys som teori och metodologiskt analysverktyg.

2.1 Prostitution och människohandel för sexuella ändamål

Uppsatsen rör sig inom fältet prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Det har beskrivits som ett mycket politiserat fält präglat av diskursiv kamp (Westerstrand 2008:25). För att ge en introduktion till området ger jag i stycke 2.1.1 en kortare redogörelse för olika perspektiv på dessa fenomen samt av olika perspektiv på och typer av socialt arbete inom detta fält. Eftersom jag ansluter mig till det betraktelsesätt som ser en svårighet i att såväl empiriskt som analytiskt dra en skarp skiljelinje mellan människohandel för sexuella ändamål och prostitution använder jag mig istället av samlingstermen sexhandel för att beteckna detta fält. Sexhandel bör inte ses som en monolit. Det är snarare relevant att tala om olika typer av sexhandel (Holmström 2008:319f). Det är inte heller möjligt att förstå sexhandeln utifrån enbart en horisont. Att uteslutande analysera det utifrån en kontext av patriarkalt våld mot kvinnor är alltför begränsande även om det kan finnas fall där en sådan analys är berättigad. För att verkligen förstå sexhandeln är det nödvändigt att anlägga ett intersektionellt perspektiv, det vill säga att samtidigt ta hänsyn till flera strukturella maktordningar som exempelvis kön, sexualitet, etnicitet, funktionalitet, klass, (de los Reyes & Mulinari 2005) samt att ta hänsyn till andra faktorer som psykologiska, sociologiska och globala maktförhållanden.

Ytterligare en anledning till att jag använder mig av termen sexhandel är att jag uppfattar den som mer neutral än prostitution. Problematiken runt begreppet prostitution

diskuteras under 2.1.2. När jag använder termen prostitution är det för att informanterna, eller de dokument jag refererar till, använder sig av denna term eller för att i brist på en lämpligare term analytiskt kunna skilja det från människohandel för sexuella ändamål. För en förståelse av området är det nödvändigt med en rudimentär kunskap om hur våra lagar förhåller sig till dessa fenomen varför jag sedan i stycke 2.1.3 redogör för förbudet mot köp av sexuella tjänster och i stycke 2.1.4 för den lagstiftning som reglerar människohandel för sexuella ändamål. Begreppet människohandel skall i denna uppsats förstås som synonymt med människohandel för sexuella ändamål. Det förekommer en andra former av människohandel men då jag inte diskuterar dessa i uppsatsen har jag för enkelhetens skull valt den kortare termen.

I uppsatsen används termerna ”personer med erfarenhet av försäljning”, ”sexsäljare” ”säljare” för att beteckna F.A.S.T. klienter, även de som utsatts för människohandel. För enkelhets skull betecknar jag K.A.S.T. klienter som ”personer med erfarenhet av köp av sexuella tjänster”, ”sexköpare” ”köpare” även om det är oklart om samtliga av dem verkligen köpt sex (se 5). Jag har valt dessa begrepp för att de motsvarar de begrepp som används av Socialstyrelsen, för att de är könsneutrala och för att informanterna i de allra flesta fallen använder dessa termer. När jag använder andra begrepp är det för att korrekt återge informanternas utsagor.

2.1.1 Olika perspektiv på prostitution och människohandel

Prostitution och människohandel för sexuella ändamål är mycket omdiskuterade fenomen som kan förstås och analyseras ur en mängd perspektiv, däribland ett migrations-, brottsbekämpnings-, socialt, psykologiskt, missbruks-, våld mot kvinnor, fattigdoms-, och smittskyddsperspektiv. Även relationen mellan prostitution och människohandel kan betraktas på olika sätt. En central fråga i debatten, såväl i Sverige som internationellt, är om det är möjligt för vuxna människor att fritt välja att sälja sex. Här finns i grova drag två motpoler. Enligt det radikalfeministiska synsättet är prostitution en form av våld mot kvinnor och ett uttryck för en patriarkal ordning där kvinnor underordnas män. Enligt detta betraktelsesätt kan ingen samtycka till sådana övergrepp och köparen är att likställas med en våldsutövare. Av detta följer att sexhandel inte hör hemma i ett jämställt samhälle. Det svenska sexköpsförbudet vilar på denna förståelse (Socialstyrelsen 2011). Enligt detta betraktelsesätt är alltså det inte meningsfullt att tala om frivillighet i samband med försäljning av sexuella tjänster och prostitution och människohandel ses därmed som sammanlänkande. Det som skiljer dessa fenomen är graden av tvång och graden av inblandning av en tredje part, liksom de yttre omständigheterna snarare än förekomsten av tvång. Den svenska prostitutionspolicyn kan sägas ansluta sig till detta synsätt då prostitution och människohandel anses sammanlänkade (se ex Skr. 2007/2008:167).

Enligt andra perspektiv kan köp och försäljning av sexuella tjänster i vissa fall bygga på ett fritt val ifrån säljaren och i andra fall ha ett samband med patriarkalt motiverad dominans och våld. Inom detta perspektiv återfinns exempelvis "sexarbetarperspektivet" enligt vilket försäljning som bygger på en frivillighet bör betraktas som arbete medan den sexhandel som innehåller ett element av tvång (exempelvis människohandel) bör bekämpas. Enligt ett sexradikalt/queer-perspektiv kan vissa typer av köp och försäljning ses som legitima uttryck för erotisk mångfald och som en utmaning av den heterosexuella tvåsamhetsnormen (Socialstyrelsen 2011:20f). Mellan de två beskrivna motpolerna finns en rad andra sätt att förstå sexhandeln.

Förbudet mot köp av sexuell tjänst (se 2.1.3) gör ingen skillnad mellan "frivillig" eller "ofrivillig" försäljning. Det gör däremot människohandelsbrottet (se 2.1.4) indirekt genom att i linje med internationell lagstiftning förutsätta förekomsten av otillbörliga medel, såsom våld, vilseledande etc. (Socialstyrelsen 2011:22). De bägge lagstiftningarna kan därför sägas ge uttryck för lite olika perspektiv på prostitution. Skillnaderna bottnar i att förbudet mot sexköp har vuxit fram i samband med en inhemsk diskussion kring kvinnofridsbrott medan den lagstiftning som reglerar människohandel har vuxit fram genom en internationell reglering av organiserad brottslighet.

Socialstyrelsen slår fast att frågan om prostitution kan vara ett uttryck för personliga val inte är primär för vård och omsorg om personer som säljer eller köper sex eller är offer för människohandel. De personer som är involverade i sexhandeln kan vara i behov av vård och stöd oavsett hur de själva eller andra betraktar omständigheterna kring deras handlingar (Socialstyrelsen 2011:22).

Vilket perspektiv som anläggs kan påverka vilken typ av stöd som ges till säljare och köpare. Dessa kan i grova drag indelas i två huvudriktningar. Den första utgörs av en "nolltolerans", eller en syn på sexhandeln som nedvärderande och skadligt, där målet är att hjälpa personer ut ur sexhandeln. Den andra utgörs av ett skadereduktions- eller rättighetsperspektiv, där målet är att reducera skador och säkra rättigheter i den situation människor befinner sig, exempelvis genom att förebygga smittospridning genom att dela ut kondomer (Skilbrei & Tveit 2008:213ff).

I Sverige kan merparten av de insatser som bedrivs sägas tillhöra den första kategorin, men det finns även inslag av ett skadereducerande arbete, främst i det arbete som utförs i Malmö. Att bedriva skadereducerande arbete är kontroversiellt i en svensk kontext eftersom det kan uppfattas som att det fungerar kvarhållande. Socialstyrelsen konstaterar dock att "nolltolerans" och "skadereduktion" är inriktningar som inte behöver utesluta varandra. Ett övergripande syfte att ge människor möjlighet att upphöra att sälja eller köpa sexuella tjänster står inte nödvändigtvis i motsättning till att hjälpa dem att skydda sig mot skaderisker. Med stöd i socialtjänstlagen (2001:453, SoL) och smittskyddslagen (2004:168) är

det fullt möjligt att dela ut kondomer, glidmedel, och överfallslarm till personer som säljer sex respektive kondomer till personer som köper sex då avsikten är att förebygga smittospridning eller skada (Socialstyrelsen 2011:31).

2.1.2 Prostitution

Med prostitution åsyftas vanligen att (minst) en part köper och (minst) en part säljer sexuella tjänster mot ersättning (vanligen ekonomisk), vilket utgör en förutsättning för den sexuella tjänsten. Det finns ingen legal definition men detta utgör en indirekt definition som följer av förbudet mot köp av sexuella tjänster (6 kap 11§ BrB²) (se 2.1.3) och används i såväl statliga utredningar som av Socialstyrelsen (SOU 1995:15, Socialstyrelsen 2007a). Begreppet prostitution är problematiskt av flera skäl. För det första låter det sig svårligen fixeras i en entydig definition då gränserna gentemot andra relationer och handlingar av sexuell karaktär är flytande (Holmström & Skilbrei 2008:319). För det andra bär begreppet, trots att det till sin utformning är könsneutralt, på gamla konnotationer som riskerar att dölja den komplexitet av företeelser som köp och försäljning av sexuella tjänster utgör. I äldre tider var prostitution i princip synonymt med den ”prostituerade kvinnan” medan köparen var osynliggjord. Prostitution har även traditionellt associerats med kvinnor som tillhandahåller sexuella tjänster till män mot ersättning och detta är än idag en vanlig association (SOU 2010: 49:61). I flera nyligen genomförda undersökningar uppger dock fler män än kvinnor att de har sålt sex (till såväl kvinnor som män) och det förekommer även att kvinnor köper sex. Unga HBT -personer uppger i högre utsträckning än andra ha erfarenhet av att ha sålt sex (Svedin m.fl. 2012). Begreppet associeras även i stor utsträckning till den mest synliga formen, den som förekommer på gatan. Större delen av sexhandeln förekommer dock på andra arenor, som hotell, massageinstitut eller casinon och merparten av de kontakter som tas sker med hjälp av internet och mobiltelefoner (Socialstyrelsen 2011:kap 2). Ytterligare en aspekt som gör prostitution till ett problematiskt begrepp är, som jag tidigare varit inne på, att det kan förstås ur en mängd olika perspektiv.

2.1.3 Förbud mot köp av sexuella tjänster

Sedan 1999 är det straffbart att köpa men inte att sälja sexuella tjänster i Sverige.³

² (6 kap 11 § brottsbalken (2011:517) Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, döms för köp av sexuell tjänst till böter eller fängelse i högst ett år. Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

³ I avvaktan på en allmän översyn av sexualbrotten placerades förbudet i en särskild lag (1998:408) men sedan 2005 återfinns lagen i kap 6 (sexualbrott) 11§ i Brottsbalken.

Med sexuell tjänst avses samlag eller annan form av sexuellt umgänge men nakenposering anses falla utanför definitionen (prop. 1997/98:55). För straffansvar krävs att förbindelsen är tillfällig, vilket inte utesluter att ”stamkunder” betraktas som köpare, dock inbegriper det inte äktenskapsliknade förhållanden. Ersättning kan vara av ekonomisk art men även andra typer av ersättning kan förekomma (SOU 2010:49:79).

Sexköpsförbudet var en del i regeringens kvinnofridsarbete och ett led i regeringens arbete för att öka jämställdheten mellan män och kvinnor. Enligt lagens förarbeten är prostitution ett socialt problem men också en form av könsrelaterad exploatering och våld som baseras på och upprätthåller kvinnors underordning. Sexköp är därmed att likställa med en våldshandling (Socialstyrelsen 2011:21). Förbudet infördes för att markera samhällets inställning och antogs få en normerande verkan och därmed minska förekomsten av prostitutionen. Förbudet sågs även som ett komplement till sociala insatser på området. I lagens förarbeten betonas samhällets ansvar att erbjuda socialt stöd till säljaren. Även köparen antogs vara i behov av någon form av socialt stöd (SOU 2010:49:73).

Varken sexköp eller koppleri utgör i dagsläget brott emot enskild utan betraktas som brott mot staten. Detta får till följd att säljaren snarare ses som vittne till brott än som brottsutsatt, och därmed inte per automatik kommer i åtnjutande av de lagstadgade rättigheter som en brottsutsatt har i egenskap av målsägande, till exempel målsägarbiträde. I de fall där säljaren kallas som vittne är det dock vanligt att åklagaren förordar ett målsägarbiträde. SOU 2010:49 föreslår (utan förslag på lagändring) att säljaren skall kunna betraktas som målsägande men menar att detta skall avgöras i varje enskilt fall (SOU 2010:49:247f).

2.1.4 Människohandel för sexuella ändamål

Människohandel förutsätter till skillnad från prostitution inblandning av en tredje part. Det är i likhet med prostitution ett komplext begrepp med avgränsningsproblem. För det första kan det vara svårt att skilja från andra typer av migrationsrelaterad exploatering (Socialstyrelsen 2011:99). För det andra kan det juridiskt vara svårt att avgränsa från koppleri⁴ och många människohandelsåtal resulterar i koppleridomar (Rikspolisstyrelsen 2011:8). För det tredje förekommer, vilket jag tidigare varit inne på, olika tolkningar av hur detta begrepp skall förstås och avgränsas i relation till prostitution. Genom FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (Palermoprotokollet) (2000) vilket är ett komplement till FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet, etableras den senaste omfattande internationellt erkända definitionen av människohandel. Protokollet omfattar såväl

⁴ Att uppsåtligen främja eller på ett otillbörligt sätt utnyttja att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning utgör koppleri eller grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § brottsbalken.

människohandel för sexuella ändamål som andra former av människohandel (såsom tvångsarbete, slaveri eller avlägsnande av organ) och utgör en utgångspunkt för andra internationella och regionala bestämmelser samt för svensk lagstiftning på området.

Som ett första steg i harmoniseringen av svensk lagstiftning till Palermo protokollet kriminaliserades 2002 gränsöverskridande människohandel för sexuella ändamål i Sverige. Två år senare förändrades lagen till att omfatta även andra former av människohandel samt människohandel inom landets gränser. För att stärka det straffrättsliga skyddet togs 2010 kravet på att gärningsmannen genom en handelsåtgärd tar kontroll över offret – det så kallade kontrollrequisitet bort. Enligt nuvarande lagstiftning kan den som genom ett otillbörligt medel vidtar en handelsåtgärd i syfte att exploatera någon dömas för människohandel⁵. För att det skall räknas som människohandel krävs således att tre requisit är uppfyllda; ett otillbörligt medel, en handelsåtgärd och ett syfte att exploatera. Det otillbörliga medlet skall förstås som att människohandlaren har ett inflytande över den brottsutsattes handlingar, vilket begränsar hans eller hennes möjlighet att påverka sin situation och att detta inflytande är otillbörligt. Förutom olaga tvång och vilseledande omnämns att utnyttja någons utsatta belägenhet. Detta kan exempelvis innebära att den brottsutsatte befinner sig i en ekonomisk beroendeställning gentemot människohandlaren, har ett funktionshinder eller ett drogberoende. Omständigheterna skall dock ha varit sådana att den brottsutsatte inte haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig handelsåtgärden. Det är själva syftet att exploatera som är straffbart, det saknar alltså betydelse om utnyttjandet verkligen har skett. Människohandel utgör till skillnad mot köp av sexuell tjänst och koppleri ett brott emot enskild vilket gör att den som anses utsatt för människohandel kommer i åtnjutande av de rättigheter som tillkommer brottsoffer/målsäganden (Stenberg Ribeiro & Cederlöf 2010, samt Cederlöf m.fl. 2011).

För att underlätta lagföring av gärningspersoner infördes 2005 en bestämmelse i utlänningslagen(5 kap 15§) om att bevilja tidsbegränsade uppehållstillstånd för utländska vittnen i samband med brottmål. Sedan 2007⁶ ställs krav på bevispersonen att denne ska samarbeta med de brottsutredande myndigheterna, bryta alla förbindelser med de personer som är misstänkta för brott m.m. På ansökan av förundersökningsledaren kan nu också ett uppehållstillstånd under 30 dagar utfärdas om bevispersonen vill ha betänketid för att återhämta sig och för att kunna ta ställning till om hon eller han vill samarbeta med de brottsutredande myndigheterna (Rikspolisstyrelsen 2011). Denna typ av tillfälligt

⁵ Enligt (4 kap 1a§ BrB) döms den för människohandel som genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.

⁶ Ändringen genomfördes för att svensk lag skulle överensstämma med ett EU-direktiv om offer för människohandel.

uppehållstillstånd kan även utföras till EU-medborgare trots att de kan ha rätt att vistas här (Cederlöf m.fl.2011).

2.2 Mänskliga rättigheter som begrepp och analytiskt ramverk

För att tydliggöra vad som avses med mänskliga rättigheter i uppsatsen försöker jag i detta stycke ge en bild av min förståelse samt en kontextualisering av begreppet i relation till F.A.S.T. och K.A.S.T. arbetsfält och målgrupper. Som jag tidigare nämnt tillämpas en bred förståelse av mänskliga rättigheter i uppsatsen. I detta stycke går jag först igenom min förståelse av mänskliga rättigheter som begrepp och som ett ramverk utifrån vilket det är möjligt att utkräva staten ansvar för sitt förhållningssätt gentemot individen. Under 2.2.3 redogör jag för begreppet människorättsperspektiv och under 2.2.4 för en rad centrala människorättsprinciper. Eftersom många säljare som F.A.S.T. kommer i kontakt med inte är svenska medborgare diskuteras under 2.2.5 relationen mellan mänskliga och medborgerliga rättigheter. För att åskådliggöra vilket ansvar det allmänna har gentemot säljare och köpare följer under 2.2.6 en diskussion kring statens människorättsansvar i relation till prostitution och människohandel för sexuella ändamål.

2.2.1 Mänskliga rättigheter – juridik, politik och etik

I uppsatsen skall mänskliga rättigheter förstås utifrån en juridisk, politisk och etisk dimension och som ett ramverk utifrån vilket det är möjligt att utkräva staten och det allmänna ett ansvar för dess förhållningssätt gentemot de individer som vistas inom landets gränser. Med utgångspunkt att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter⁷ sätter mänskliga rättigheter gränser för vad som får göras *mot* varje människa samt ger riktlinjer för vad som bör göras *för* henne. Det är även ett sätt att definiera statens och det allmännas skyldighet att skapa ett människovärdigt liv för varje individ som bor eller vistas i landet (SOU 2010:70:109). Innebörden av mänskliga rättigheter har förändrats i takt med att nya grupper rest krav på särskilt skydd för sina rättigheter, med tillkomsten av nya konventioner och instrument, domslut i människorättsdomstolar och (ny)tolkningar av artiklar i befintliga människorättsdokument. Sedan tillkomsten av FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna 1948 har mänskliga rättigheter fått allt större betydelse, såväl folkrättsligt⁸, genom framväxten av internationella och regionala konventioner och deras respektive övervakningssystem som på normativ/diskursiv nivå. Förståelsen av detta begrepp kompliceras av att det omfattar såväl politiska och medborgerliga rättigheter som

⁷ Art 1 FN:s Allmänna Förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948). Denna princip återfinns i såväl alla FN:s Konventioner som andra dokument som behandlar mänskliga rättigheter.

⁸ Folkrätten, varav mänskliga rättigheter utgör en del, är den del av den internationella rätten som reglerar relationen mellan stater. Även internationella organisationer, företag samt individer berörs emellertid av folkrätten.

ekonomiska, kulturella och sociala rättigheter. Vid Wienkonferensen 1993 slogs fast att rättigheterna är odelbara och ömsesidigt beroende, det vill säga att det inte är meningsfullt att enbart säkra skyddet av vissa rättigheter då skyddet av en rättighet förutsätter att även andra rättigheter respekteras. Trots detta är skyddet av de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna i många länder, så också i Sverige, sämre än skyddet av de politiska och medborgerliga rättigheterna (Spång 2009a).

Mänskliga rättigheter har en juridisk, en politisk och en etisk dimension. För att kunna förverkliga rättigheterna krävs att samtliga dimensioner tas i beaktande (SOU 2010:117). Juridiken avgör vad som är rättsligt bindande, hur rättigheterna skyddas internationellt och var de återfinns i nationell lagstiftning samt hur kränkningar av rättigheterna skall hanteras av de juridiska systemen. Eftersom det förekommer att mänskliga rättigheter tolkas som en fråga om bemötande (etik) (Abiri 2009: 184) kan det vara nödvändigt att understryka att mänskliga rättigheter medför att staten har *juridiska* förpliktelser gentemot individen.

De politiska ställningstagandena aktualiseras när mänskliga rättigheter skall omsättas till praktik. Det kan handla om att avgöra vilken förvaltningsnivå som bär ansvar för implementeringen. I Sverige är det ofta kommuner och landsting som ansvarar för implementering eftersom vi har ett decentraliserat förvaltningssystem. Då Statens förvaltningssätt inverkar på dess möjligheter att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna blir det viktigt att lyfta fram och undersöka den politiska dimensionen (Wendegård & Spång 2009:328).

Etiska principer är fundamentala i diskussioner kring hur rättigheterna kan motiveras och bör fördelas samt hur själva människorättsbegreppet skall tolkas och anpassas till den samhällsliga utvecklingen. Den etiska aspekten är därför också viktig att understryka, speciellt när det gäller luckor i nuvarande kodifiering, exempelvis vad gäller särskilt utsatta grupper såsom migranter eller papperslösa som i nuläget har ett svagt skydd (se 2.2.5).

2.2.2. Statens tredelade människorättsansvar

I uppsatsen analyseras informanternas utsagor kring målgruppens människorättsituation i relation till statens tredelade människorättsansvar. I enlighet med detta är Sverige förbundet att *respektera*, *skydda* och *tillgodose* samtliga rättigheter som återfinns i de människorättsdokument som staten ratificerat. Att *respektera* innebär att staten måste frånhålla sig från illegitima inskränkningar i rättigheterna. Dock har staten rätt att inskränka rättigheter i de fall olika rättigheter ställs mot varandra eller för att skydda den allmänna ordningen. Staten har även ett ansvar att *skydda* individen ifrån övergrepp och frihetsinskränkningar begångna av tredje part, oavsett om dessa är begångna av företag, trossamfund eller enskilda individer. Att *tillgodose* innebär att säkerställa institutioner och

samhälleliga system, som möjliggör att rättigheterna kommer individerna till godo, exempelvis domstolar, utbildningsväsende, en förvaltning fri från korrupktion och socialförsäkringssystem (Spång 2009:17f).

2.2.3 Människorättsperspektiv

För att ytterligare ringa in det allmännas människorättsansvar tar jag hjälp av begreppet människorättsperspektiv. Med detta åsyftas att de mänskliga rättigheterna används uttryckligen och som styrande för verksamheter och insatser av olika slag. Användningen av ett människorättsperspektiv syftar till att de mänskliga rättigheterna respekteras, att enskilda har kunskap och medvetenhet om de mänskliga rättigheterna som just sina rättigheter och om sitt ansvar för att respektera andra personers rättigheter samt att personer verksamma inom den offentliga sektorn har kunskap och medvetenhet om vilka skyldigheter de mänskliga rättigheterna innebär för dem (SOU 2010:70: 121).

2.2.4. Centrala människorättsprinciper

Då de brister informanterna lyfter i relation till klienternas människorättsituation knyter an till en rad centrala människorättsprinciper som återfinns i de flesta människorättsinstrument väljer jag att presentera dessa principer här. Informanterna användning av principerna var inte ordagrann, men de aspekter de lyfte upp som problematiska rör icke desto mindre essensen i följande människorättsprinciper; universalitet, antidiskriminering, ansvarsskyldighet och rättssäkerhet, samt deltagande och inkludering.

1. Universalitet

I materialet lyfts att säljare och köpare (oavsett medborgerlig status eller var de bor i landet) har samma rättigheter som andra individer. Detta knyter an till universalitetsprincipen som kan sägas utgöra själva fundamentet i människorättstanken. Denna princip slås fast redan i artikel 1 i den allmänna förklaringen enligt vilken ” alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter”. Här slås det fast att mänskliga rättigheter omfattar alla människor över hela jorden och att rättigheterna är okränkbara. Det är alltså inte möjligt att vare sig avsäga sig sina rättigheter eller att kränka någon annans rättigheter.

2. Antidiskriminering

Återkommande i materialet är vikten av att säljare och köpare får samma bemötande som andra människor vilket knyter an till principen om antidiskriminering. Denna princip är en naturlig följd av universalitetsprincipen och uttrycks exempelvis i artikel 2 i den allmänna förklaringen. Enligt denna princip skall rättigheterna gälla för var och en och ingen åtskillnad får göras på grunder såsom ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiskt eller annan

uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt. Denna uppräkningslista är enbart exemplifierande och genom praxis från såväl Europadomstolen och FN:s olika övervakningsorgan framgår att principen omfattar fler grunder, till exempel ålder, funktionsnedsättning eller sexuell läggning (SOU 2010:70:111). I den här uppsatsen väljer jag att tolka uttrycket ”ställning i övrigt” som tillämpligt på sexköpare och sexsäljare. Att ge dem ett sämre åtnjutande av rättigheter utgör enligt det betraktelsesättet en form diskriminering.

3. Rättssäkerhet och ansvarsskyldighet

Informanterna talar om vikten av en rättsäker myndighetsutövning i relation till säljare och köpare och samhällets skyldighet att ge dem upprättelse när de utsätts för kränkningar. Detta knyter an till principen om rättssäkerhet och ansvarsskyldighet vilken innebär att staten och det allmänna måste följa och uppfylla de juridiska normer som finns inskrivna i människorättsdokumenten samt i de fall kränkningar sker ge rättighetsbärare upprättelse i en rättslig instans (United Nations Development Group 2003).

4. Deltagande och inkludering

Återkommande i materialet är säljares och köpares rätt att vara en del av samhället vilket knyter an till principen om deltagande och inkludering. Detta innebär att alla människor har rätt att på ett aktivt, fritt och meningsfullt vis delta i, bidra till, samt åtnjuta, en medborgerlig, ekonomisk, social, kulturell utveckling i vilken mänskliga rättigheter och grundläggande friheter kan förverkligas (ibid.). I den här uppsatsen tolkas marginalisering som en kränkning av denna princip.

2.2.5 Mänskliga eller medborgerliga rättigheter?

Många av de säljare som F.A.S.T. kommer i kontakt med är inte svenska medborgare vilket reser frågan om vilket ansvar svenska staten har för säkerställandet av mänskliga rättigheter för andra länders medborgare. Här finns alltså en konflikt mellan medborgerliga och mänskliga rättigheter. Medan medborgerliga rättigheter bygger på den demokratiska idén om att vissa personer inkluderas i demos (folket) och andra utestängs (SOU 2010:70:119), säger universalitetsprincipen att alla människor är lika i värde och rättigheter. Som en effekt av regionala och internationella människorättskonventioner erkänner de flesta demokratier ett visst mått av medborgerliga och politiska rättigheter även för icke-medborgare. Vad gäller de sociala och ekonomiska rättigheterna har staten dock rätt att förbehålla ett fullödigt tillgodoseende enbart för de som är medborgare (Spång 2009:130f). I Sverige har alla med permanent uppehållstillstånd samma sociala rättigheter som medborgare. Sverige är dock ett av de mer restriktiva länderna i Europa när det gäller tillgången till sociala rättigheter för personer som uppehåller sig här på irreguljär basis, som exempelvis papperslösa eller andra

irreguljära migranter (Ibid.). I SOU 2010:70 konstateras ”ur ett människorättsperspektiv är det centralt att rätten att åtnjuta sina rättigheter inte är villkorad av att individen lever upp till sina lagstadgade skyldigheter. Alla har rätt att åtnjuta de flesta rättigheter, även den som brutit mot lagen, eller befinner sig olovligen i ett annat land.” (SOU 2010: 70:118). Även Kvinnorättskommittén som övervakar Kvinnokonventionen har uttryckligen betonat staters skyldighet att identifiera papperslösa och asylsökande som rättighetsbärare, att ha ett intersektionellt perspektiv och att vidta åtgärder för att säkerställa skyddet av marginaliserade grupper av kvinnor (Bexelius 2012).

2.2.6 Statens människorättsansvar i relation till prostitution och människohandel

För att ge en bakgrund till det människorättsansvar Sverige har gentemot sexsäljare och sexköpare ger jag här en redogörelse för de människorättsinstrument som behandlar prostitution och människohandel. Dessa instrument har främst fokus på den sexhandel där kvinnor (och barn⁹) utgör den säljande parten. Enligt Konventionen om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor (Kvinnokonventionen) (1979) skall staten ”vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att bekämpa alla former av handel med kvinnor och utnyttjande av kvinnoprostitution” (art 6). Språkbruket är vagt varför denna artikel har sagts vara ett trubbigt instrument i relation till statens människorättsansvar (Westerstrand 2008:240). Exempelvis definieras inte ”lämpliga åtgärder” eller *hur* lagstiftningen skall utformas för att vara i enlighet med denna artikel. Det är vidare oklart huruvida stater bör bekämpa all sexhandel eller om det främst är påtvingad försäljning som avses (Ibid.). Kvinnokonventionen behandlar inte uttryckligen våld mot kvinnor varför det i rekommendation nr 19 (1992) slår fast att art 1 skall tolkas som att könsbaserat våld utgör diskriminering av kvinnor. Sexsäljare lyfts fram som en särskilt utsatt grupp, eftersom de i många länder bryter mot lagen och utgör en stigmatiserad grupp, och deras behov av lika rätt till rättsligt skydd mot våldtäkt och andra typer av våld framhålls. Rekommendationen definierar inte vad som avses med begreppet könsbaserat våld, det gör däremot art 1 och 2 i Deklarationen för avskaffandet av all slags våld emot kvinnor (1993). Människohandel och *påtvingad* prostitution (forced prostitution) utgör exempel på sådant våld (art 2 b) och staten åläggs att ”med vederbörlig uthållighet verka för att förhindra, undersöka och, i enlighet med

⁹ Jag har valt att enbart lyfta de mest centrala människorättsinstrumenten på området och berör inte alla de instrument som fokuserar på barn eftersom uppsatsen handlar om vuxna. Prostitution och människohandel tangerar en rad människorättsområden, såsom migration, smittskydd, våld mot kvinnor, arbetsrätt och det finns en uppsjö internationella och regionala instrument som reglerar staternas ansvar utifrån dess skilda områden. Denna redogörelse får därför inte betraktas som heltäckande.

nationell lagstiftning, bestraffa våldsgärningar mot kvinnor, vare sig dessa gärningar förövas av staten eller privatpersoner” (art 4c).

Under 1990-talet går människohandel från att diskuteras i en kontext av våld mot kvinnor (inom ramen för mänskliga rättigheter) till att behandlas i samband med migration, arbetsrätt, internationell organiserad brottslighet och straffrätt etc. (Westerstrand 2008:245f). Genom Världskonferensen om befolkning och utveckling i Kairo 1994 anläggs ett migrationsperspektiv på människohandel. Staterna anmodas att undersöka orsakerna till irreguljär migration, att skydda de papperslösa migranternas mänskliga rättigheter, att stävja denna form av migration och att bestraffa dem som organiserar den och utnyttjar papperslösa migranter, särskilt vad gäller handel med kvinnor, unga och barn (A/CONF.171/13 kap 1 resolution 1 annex pkt 10.17,18). Eftersom många av de säljare som F.A.S.T. grupperna kommer i kontakt med kan sägas vara irreguljära migranter är formuleringarna i detta dokument av särskilt intresse.

Palermoprotokollet behandlar människohandel i en kontext av internationell organiserad brottslighet. Enligt Palermoprotokollet (art 5) är de länder som ratificerat Protokollet skyldiga att kriminalisera människohandel i enlighet med den definition som ges i protokollet samt att ge särskilda rättigheter till offer för människohandel. Protokollet behandlar enbart sexhandeln i en människohandelskontext och lämnar öppet för staterna själv att avgöra hur de skall förhålla sig till övrig sexhandel (Westerstrand 2008:259). Del II av protokollet innehåller bestämmelser om skydd för människor som fallit offer för människohandel. Enligt artikel 6 skall deras privatliv skyddas och statsmakterna skall se till att de får information om domstols- och administrativa förfaranden och ett biträde som tillvaratar vederbörandes intressen under processen. Parterna skall även överväga åtgärder för den fysiska, psykiska och sociala rehabiliteringen av offren, bland annat genom att tillhandahålla rådgivning och information om offrens lagliga rättigheter på ett språk som de kan förstå. Medicinskt, psykologiskt och materiellt bistånd och möjlighet till sysselsättning, utbildning och fortbildning. Enligt artikel 7 ska parterna överväga att genom lagstiftning eller andra åtgärder se till att offren för handel med människor får uppehållstillstånd i landet, permanent eller för tid, och artikel 8 tar upp parternas skyldigheter vid återvändandet. En kritik som riktas mot protokollet, bland annat av FN:s särskilda rapportör för våld mot kvinnor är att det inte i tillräcklig grad tillvaratar offrens mänskliga rättigheter då fokus främst ligger på brottsbekämpning. Exempelvis är kravet att kriminalisera gärningsmannen tvingande medan skyddet för offren har en av svagare juridisk dignitet. En annan kritik som riktats mot Palermoprotokollet är att det stöd som ges till offren är villkorat. Detta är något som går igen i svensk lagstiftning (se 2.1.4). Vidare försvåras tillvaratagandet av de utsattas rättigheter av att många stater främst vill bekämpa människohandel som ett led att stävja irreguljär migration (Gallagher 2001).

Europarådets Konvention om bekämpande av människohandel (2005) föreslår (utöver vad som regleras i Palermoprotokollet) en kriminalisering av användningen av den brottsutsattas tjänster, om den som utnyttjar tjänsten har vetskap om att den utnyttjade är utsatt för människohandel (art19).

Utöver dessa människorättsinstrument kan, beroende på vilket perspektiv man anlägger på sexhandeln, även andra instrument vara av vikt för det sociala arbetet med säljare och köpare.

2. 3 Diskursanalys

För att analysera informanternas utsagor använder jag mig av diskursanalys.

Diskursanalysen är en socialkonstruktivistisk inriktning vilket innebär att kunskap och identiteter ses som historiskt och kulturellt skapade genom sociala interaktioner där gemensamma sanningar byggs upp och utmanas. Betydelser är inte fastlåsta utan det pågår en ständig kamp och omförhandling av mening. Enligt detta betraktelsesätt leder olika världsbilder till att vissa handlingar framstår som naturliga och andra inte. Den sociala konstruktionen av kunskap och sanning får därmed konkreta sociala konsekvenser. Enligt det diskursanalytiska betraktelsesättet går vår förståelse av världen alltid via språket genom vilket vi skapar representationer av verkligheten. Språket är alltså inte enbart en spegling av verkligheten utan en medskapare till den. Detta innebär inte att det inte finns en verklighet utanför diskursen, enbart att vår förståelse av denna verklighet alltid går via språket och på det viset är präglad av vår förståelse (diskursen) (Winther Jørgensen & Phillips 2000:Kap 1).

I uppsatsen skall diskurs förstås som ett bestämt sätt att tala om och förstå världen eller ett utsnitt av den (Winther Jørgensen & Phillips 2000:7). Diskurser kan även manifesteras sig i lagar och uppbyggnaden av samhällsinstitutioner. Som jag förstår begreppet är diskursen både konstituerande och konstituerad. Med detta menas att diskursen sätter förutsättningar för vårt sätt att förstå och förhålla oss till samhällsrelaterade fenomen men att även andra samhällsrelaterade faktorer och intressen kan leda till skapandet av diskurser (Winther Jørgensen & Phillips 2000:kap 1). I uppsatsen förstås mänskliga rättigheter som en diskurs som reglerar synen på relationen mellan det allmänna och individen. Även skilda förståelser av prostitution och människohandel förstås i den här uppsatsen som olika diskurser.

3. TIDIGARE FORSKNING

Det har inte forskats så mycket på hur socialtjänsten i Sverige arbetar med implementeringen av de mänskliga rättigheterna. I en nyligen genomförd statlig utredning konstateras dock att den lagstiftning som kommuner och landsting verkar under sällan explicit refererar till mänskliga rättigheter varför dessa förvaltningars människorättsansvar framstår som något

oklart (SOU 2010:70). Elisabeth Abiri, freds- och utvecklingsforskare med inriktning på mänskliga rättigheter, lyfter i "Mänskliga rättigheter i Sverige" i antologin *Mänskliga rättigheter – ett ofullbordat uppdrag* (Spång red.2009) socialtjänstlagen som ett exempel på en lagstiftning som saknar rättighetsspråk (2009:175). Sociologen Elisabeth Reichert, anser att socialt arbete är underteoretiserat utifrån ett människorättsperspektiv och skriver i *Challenges in Human rights* att det inom detta område tidigare, åtminstone i USA där hon är verksam, men även i andra länder, funnits ett motstånd mot att integrera mänskliga rättigheter, i såväl policy som praktik (2007:ix).

Forskningsproduktionen inom fältet prostitution och människohandel för sexuella ändamål får sägas vara av oöverblickbar mängd. I Sverige satte forskning om sexhandel fart under slutet av 70-talet och 1981 presenterades den första statliga prostitutionsutredningen. Den innehöll bland annat en kartläggning av sexhandelns omfattning (SOU 1981:71). År 1995 presenterades ytterligare en statlig prostitutionsutredning (SOU 1995:15). I *Könsköparna: varför går män till prostituerade?* av prostitutionsgruppen i Göteborg (i samarbetet med institutionen för socialt arbete vid Göteborgs Universitet) intervjuas köpare och det framkom att många av dem önskade stöd från samhället (Sandell & Pettersson 1996).

Socialstyrelsen skriver i "Kännedom om prostitution 2007" att det är komplicerat att kartlägga sexhandeln eftersom mycket av det som hör den världen till är dolt, otillgängligt eller skambelagt. Detta innebär att det är kännedomen om sexhandeln och de uppfattningar och uppskattning som görs av olika aktörer som går att kartlägga, inte sexhandeln som sådan (Socialstyrelsen 2008).

Sociologerna Charlotta Holmström och May-Len Skilbrei skriver i forskningsrapporten *Prostitution i Norden* att då den nordiska forskningsinriktningen vuxit fram i samarbete med socialt arbete är kunskapen om de grupper som är föremål för sociala insatser större. Kunskapen om de kvinnor som säljer på gatan är därför relativt god medan det saknas motsvarande kunskap om mindre synliga grupper, såsom män som säljer sex, sexhandeln på nätet, kvinnor som köper, sexhandel på bordeller, massageinstitut etc. (2008: kap. 1). I rapporten diskuteras den ökade rättsliga hanteringen av sexhandeln. De menar att staten i ökad utsträckning (som en effekt av förändringar i migrationslagstiftning, i den lagstiftning som reglerar sexhandeln samt i lokala ordningsregler) griper in i sexhandeln genom kontrollåtgärder. En farhåga som forskarna lyfts är att intresset för sociala insatser minskar då sexhandeln i större utsträckning betraktas som ett juridisk och inte ett socialt problem.

Medan den tidiga forskningen främst fokuserade på bakomliggande orsaker till sexhandeln och relaterade den till ojämlika förhållanden mellan könen är nutida forskning mer mångfacetterad och lyfter även andra strukturella olikheter, såsom socioekonomi och

etnicitet (Holmström & Skilbrei 2008: kap1). Migrationsforskaren Laura Maria Agustin skriver i *Sex at the Margins: Migration, Labour Markets and the Rescue Industry* att traditionell forskning om prostitution inte tagit i beaktande förekomsten av ett stort antal migranter utan civila rättigheter på den plats de säljer (2007:59). Hon menar att vare sig en "anti-trafficking position" eller en "sexarbetarposition" kan hjälpa dess personer då deras största problem ofta är bristen på arbets- och uppehållstillstånd (2007:73).

Socialantropologen Maybritt Jill Alpes skriver i artikeln "The Traffic in Voices: Contrasting experiences of Migrant Women in prostitution with the paradigm of "Human trafficking"" att människohandel bör diskuteras i en kontext av arbetsmigration och inom ett kontinuum av sårbarheter och bristande säkerhet. Hon för fram att det förekommer våld, övergrepp och tvång i sexhandeln men att en stor del av de migrerande sexsäljarnas utsatthet och de människorättskränkningar de utsätts för härrör från strukturella och legala faktorer, d.v.s. att det för de här personerna saknas möjligheter att legalt ta sig till Europa för att arbeta. Alpes föreslår att vi med utgångspunkt i ett människorättsperspektiv leder vårt fokus bort från Palermoprotokollet och istället tar fasta på de rättigheter som omnämns i Migrantarbetarkonventionen (2008).

En mycket liten del av den digra mängd forskning som rör sexhandeln fokuserar det sociala arbetet med säljare och köpare och större delen av denna forskning är av deskriptiv karaktär. Detta gäller även de statliga utredningar och socialstyrelsens rapporter som i viss utsträckning behandlar det sociala arbetet på området. Ett exempel är rapporten "Interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål. En systematisk kartläggning med kompletterande intervjuer av svenska insatser" (2008) som Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) vid Socialstyrelsen genomförde på uppdrag av regeringen. Översikten gäller insatser såväl i Sverige som internationellt. Här konstateras att insatser till köpare inte är särskilt vanligt internationellt, och i förekommande fall riktar sig till vuxna män. Vad gäller det sociala arbetet i Sverige efterfrågas en utvärdering av arbetet samt en högre grad av dokumentation. En sådan genomfördes, på uppdrag av socialstyrelsen och som del av regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel, under 2009-2010 av en forskargrupp ledd av professorn i barn- och ungdomspsykiatri, Carl Göran Svedin vid Linköpings Universitet och presenterades 2012. Utvärderingen baseras på intervjuer med medarbetarna i K.A.S.T. och F.A.S.T., intervjuer med deras klienter samt en befolkningsbaserad epidemiologisk undersökning. I rapporten lyfts att vissa grupper av säljare och köpare inte tar kontakt med grupperna eller på annat sätt nås av insatserna, vilket forskarna finner problematiskt av två skäl. Dels för att insatserna inte når alla som kan tänkas vara i behov av dem, och dels för att den kunskap som produceras präglas av F.A.S.T. och K.A.S.T. arbete och därmed riskerar att ge en missvisande bild då deras klienter inte speglar hela gruppen. Exempelvis uppger nästan alla

säljare som F.A.S.T. kommer i kontakt erfarenhet av sexuella övergrepp i barndomen, medan det hos personer med erfarenhet av försäljning av sexuella tjänster i den större gruppen är samma prevalens av övergrepp som hos andra människor. Bland personer med erfarenhet av köp av sexuella tjänster är det fler som uppger sig ha blivit utsatta för sexuella övergrepp i barndomen än människor i gemen. Utvärderingen lyfter även att det är problematiskt att det stöd som ges över landet varierar eftersom F.A.S.T. och K.A.S.T. enbart finns i de tre storstäderna. Utvärderingen påtalar bristen på nationellt ansvarstagande och formell styrning av grupperna samt föreslår inrättandet av ett nationellt kunskapscenter (2012:5–30). I utvärderingen refereras stundtals till mänskliga rättigheter, men den har inte ett genomgående människorättsperspektiv.

Utöver detta har F.A.S.T. och K.A.S.T. grupperna producerat en mängd rapporter. Det finns även ett antal uppsatser som rör det sociala arbetet med säljare och köpare. Jag har dock inte använt mig av denna forskning eftersom den inte har något uttalat människorättsperspektiv. Någon forskning som på ett systematiskt vis undersöker det sociala arbetet med köpare och säljare i Sverige i relation till mänskliga rättigheter har jag inte funnit.

4. METOD OCH MATERIAL

I detta avsnitt behandlas metod och material. Under 4.1 beskrivs hur jag har använt mig av reflexiva intervjuer och under 4.2 presenteras materialet. Materialet har sedan analyserats med hjälp av en bred människorättsansats (se 2.2) och genom diskursanalys (se 2.3).

4.1 Reflexiva intervjuer

Uppsatsen bygger på semistrukturerade intervjuer med medarbetare från F.A.S.T. och K.A.S.T.- grupperna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Som en del av en metodkurs genomförde jag en intervju med en av medarbetarna på F.A.S.T. i Göteborg i april 2010 och fick senare tillåtelse att använda även denna intervju. Resterande intervjuer är genomförda under perioden november 2010- maj 2011. Sammanlagt genomfördes tretton intervjuer; fem i Stockholm, fem i Göteborg och tre i Malmö. Totalt intervjuades elva medarbetare; fyra i Stockholm, fyra i Göteborg och tre i Malmö. Samtliga intervjuer genomfördes på informanternas arbetsplats. De flesta av informanterna arbetade främst med säljarna. Vid en av intervjuerna i Malmö deltog tre informanter och vid en annan intervju där deltog även en annan intervjuare. Materialet från Malmö har därför en annan karaktär än det från de andra städerna där jag genomförde enskilda intervjuer. Detta gjorde att vissa frågor berördes i mindre utsträckning än i de andra städerna, främst gäller detta arbetet kring utländska

säljare och personer utsatta för människohandel, samt deras syn på relationen mellan prostitution och människohandel. Detta samrör delvis även med att sexhandeln har en annan karaktär i Malmö än i Stockholm och Göteborg (se 5). Den del av analysen som rör dessa frågor (6.3) baseras därför på material från Göteborg och Stockholm. Det är möjligt att resultatet hade blivit ett annat om jag hade haft material från Malmö som berör dessa frågor då de delvis har en annan ingång i sitt arbete (se 5). Det hade därför varit önskvärt att täcka denna lucka med kompletterande intervjuer, men detta valdes bort av tidsmässiga skäl.

I intervjuerna utgick jag ifrån en intervjuguide (se bilaga) som modifierades något inför varje intervju. Eftersom medarbetarna i en av grupperna uttryckte en önskan om att få ta del av intervjuguiden innan de bestämde sig för att tacka ja valde jag att skicka ut intervjuguiden till samtliga grupper före intervjuerna. Intervjuerna varade en till två timmar och var av semistrukturerat slag, det vill säga att jag försökte täcka de teman som fanns i guiden men även strävade efter att fånga upp och följa det som informanterna själva lyfte.

För att kunna få en egen bild av det arbete F.A.S.T. och K.A.S.T. genomför och klienternas situation hade jag initialt tänkt komplettera intervjuerna med deltagande observationer. Samtliga grupper tackade nej till detta. De menade att det skulle kräva mycket förberedelsetid, medföra ett merarbete från deras sida och även vara etiskt komplicerat med tanke på att deras klienter utgör utsatta grupper. De anförde även att stora delar av deras arbete utgörs av enskilda samtal (stödande och behandlande) där det inte är möjligt att låta någon utomstående delta. Min analys bygger därför uteslutande på informanternas *redogörelser* för arbete och deras *utsagor* kring målgruppernas situation. Min tolkning av säljarnas och köparnas situation är således baserad på andrahandsuppgifter. Även min analys av andra samhällsinstitutions förhållningssätt gentemot säljare och köpare bygger på informanternas utsagor.

Då sexhandeln är ett politiserat fält där olika perspektiv konkurrerar om tolkningsföreträdet krävdes ett större mått av reflexion än om jag valt att skriva om något mer neutralt. Det gjorde att jag var mån om att formulera frågorna till informanterna på ett så öppet vis som möjligt, var extra noga med att ställa följdfrågor och be informanterna utveckla sina resonemang för att i möjligaste mån undvika missförstånd och felaktiga tolkningar. Även själva skrivprocessen bjöd vissa utmaningar då jag var tvungen att reflektera extra noga över mitt val av terminologi.

Att jag upplevde ämnet som känsligt och säljare och köpare som utsatta grupper är även förklaringen till att jag valde bort att genomföra intervjuer med säljare och köpare. Detta är i viss mån beklagligt då dessa grupper sällan får komma till tals genom sina egna röster.

En total anonymisering av informanter är inte möjlig i det här fallet eftersom de som arbetar med säljare och köpare i Sverige är så få. Informanterna är medvetna om detta och

valde att ställa upp på intervjuer ändå varför jag inte bedömer det som så problematiskt. Jag har dock fingerat namnen för att möjligaste mån försvåra identifieringen och därmed något skydda informanterna. I återgivandet av informanternas utsagor har jag för läsbarhetens skull valt att skära bort en del utfyllnadsord. Informanternas utsagor analyseras utifrån ett brett människorättsperspektiv (se 2.2) och med hjälp av diskursanalys (se 2.3).

4.2 Material

Uppsatsen baserar sig på transkriberingar av intervjuerna. Initialt var tanken att komplettera med policydokument (riktlinjer/verksamhetsberättelser etc.) producerade av/för grupperna. Vid en genomgång av denna typ av material fann jag att Malmö stad har en prostitutionspolicy och medarbetarna där varje år producerar en verksamhetsberättelse medan det i Stockholm/Göteborg finns betydligt mindre nedskrivet material. Då jag bedömde den sammanlagda dokumentationen av gruppernas arbete som otillräcklig att basera en analys på då tillgången på material är relativt liten och varierar kraftigt mellan de tre städerna valde jag bort detta material. En konsekvens av att jag enbart förlitar mig på intervjumaterialet är jag att inte har fått tillfälle att komplettera luckor i svaren med nedskrivna information.

5. F.A.S.T. OCH K.A.S.T.- GRUPPERNA OCH DERAS ARBETSFÄLT

Som en bakgrund till uppsatsens analysdel tecknas i detta avsnitt en bild av F.A.S.T. och K.A.S.T. grupperna, deras arbete och arbetsfält. K.A.S.T. och F.A.S.T. -grupperna arbetar med rådgivning och hjälpinsatser för köpare och säljare av sexuella tjänster. De arbetar även med personer utsatta för människohandel för sexuella ändamål. Arbetet kan delas in i tre områden: uppsökande, behandlande och strukturellt arbete. Det uppsökande arbetet bedrivs dels gentemot den sexhandel som förekommer på gatan och dels gentemot eskort sajter på nätet. Vid tiden för mina intervjuer var det enbart gruppen i Malmö som bedrev ett mer omfattande uppsökande arbete på nätet. Det uppsökande arbetet på gatan riktar sig främst till säljarna. Under den tid jag genomförde mina intervjuer bedrevs i Stockholm på försök ett uppsökande arbete gentemot köpare på gatan, men enligt den medarbetare jag talade med där var det mycket svårt att få kontakt med denna grupp köpare. Det behandlande arbetet består av samtalsbehandlingar. Det strukturella arbetet består främst av föreläsningar och kontakter med andra samhällsinstanser. Sammantaget träffar F.A.S.T. ungefär 330 säljare per år, varav ungefär en tredjedel är av utländsk härkomst, främst från Östeuropa. Majoriteten är vuxna kvinnor som har sålt sex till män. K.A.S.T. har kontakt med drygt 200 personer per år, varav drygt hälften räknas som köpare medan resterande del utgörs av

personer med ett problematiskt sexuellt beteende/sexmissbruk. De har valt att ta emot även den senare kategorin då medarbetarna ser ett samband mellan fenomenen. De allra flesta av dem är vuxna män och i de fall de har köpt sex är det främst av kvinnor (Svedin m.fl. 2012).

F.A.S.T. och K.A.S.T. är underställda socialtjänsten i respektive kommun men saknar myndighetsutövning, vilket innebär att de exempelvis inte kan fatta beslut om ekonomiskt bistånd utan i de fall det är aktuellt slussar människor vidare till andra handläggare på socialtjänsten. F.A.S.T. och K.A.S.T. -gruppernas arbete vilar på en frivillighet ifrån kommunernas sida. Kommunerna är alltså inte enligt lagen skyldiga att erbjuda något särskilt stöd till sexsäljare eller sexköpare. Socialtjänstlagen, som är den lagstiftning som reglerar deras arbete, nämner inte heller explicit gruppernas målgrupper utan dessa omfattas av kommunens allmänna omsorgsansvar. Kommunerna har ett ansvar för alla som vistas i kommunen men är skyldiga att ge ett mer omfattande stöd till de som är permanent bosatta. Grupperna är organiserade på lite olika sätt i de tre städerna och de har delvis lite olika teoretisk ingång. Under tiden jag genomförde mina intervjuer fanns i Stockholm tio tjänster, i Göteborg fem och i Malmö sex. Stockholmsgruppen har genom "Spiralprojektet" en gynekologisk mottagning under samma tak och de har även läkare/psykiater kopplade till sin enhet. Vare sig Göteborg eller Malmö har motsvarande verksamhet. I Göteborg och Stockholm arbetar de mer terapeutiskt utifrån en psykodynamisk grund medan de i Malmö arbetar lösningsfokuserat och delvis har en queerteoretisk förståelse. Malmö arbetar mer uttalat med skadereducerande insatser, exempelvis genom att säljare efter en kontakt med dem kan få med sig ett preventionspaket, en liten väska med en säkerhetsguide, personlarm, kondomer, glidmedel etc. De har även vid ett tidigare tillfälle delat ut kondomer till köpare för att undvika smittospridning. I Stockholm ingår F.A.S.T. och K.A.S.T. i samma enhet men sitter i olika lokaler, i Göteborg är de organisatoriskt åtskilda medan F.A.S.T. och K.A.S.T. i Malmö sitter i samma lokaler och uppger att de arbetar mycket integrerat med köp och försäljning.

Vad gäller den gatubaserade försäljningen uppgav medarbetarna i Göteborg att den vid tiden för mitt besök nästan uteslutande utgjordes av kvinnor från Rumänien, medan de i Stockholm uppskattade att ungefär hälften av säljarna var utländska medborgare/vistas där tillfälligt. I Malmö sa de att majoriteten av säljarna på gatunivå är svenska kvinnor med ett missbruk, varav många har ett heroinberoende. I Stockholm och Göteborg uppger informanterna att missbruk förekommer, men inte i samma utsträckning som i Malmö. Medarbetarna i Stockholm och Göteborg uppger att många av de säljare som vistas på gatan är inblandade i människohandel medan informanterna i Malmö säger att de har kontakt med ett antal personer per år som varit inblandade i människohandel men att de har sålt på andra arenor och främst blivit remitterade dit av polisen. Eftersom medarbetarna delvis har lite olika arbetsuppgifter och arbetet liksom arbetsfältet skiljer sig åt något åt mellan de tre

städerna, alla faktorer som kan tänkas påverka hur de förstår den problematik som finns kring klienterna, har jag valt att skriva ut var informanterna arbetar och första gången jag nämner en medarbetare vid namn förklarar lite vilken huvudsaklig inriktning medarbetarens arbete har.

6. ATT ARBETA MED SÄLJARE OCH KÖPARE AV SEXUELLA TJÄNSTER

I detta avsnitt analyseras medarbetarnas utsagor kring relationen mellan mänskliga rättigheter, sexhandeln och dess parter, samt det egna arbetet. Under 6.1 analyseras medarbetarnas förståelse av mänskliga rättigheter, under 6.2 analyseras deras utsagor rörande arbetet med säljarna. Då omständigheterna kring de säljare som vistas tillfälligt i landet skiljer sig från övriga säljare analyseras utsagorna kring arbetet med denna grupp separat under 6.3. Under 6.4 analyseras utsagorna rörande arbete med köparna, slutligen diskuteras under 6.5 aspekter som rör styrningen av arbetet.

6.1 Mänskliga rättigheter – svårgreppbart och utanför socialtjänstens ansvarsområde

I mina samtal med medarbetarna får jag en bild av mänskliga rättigheter som ett abstrakt begrepp som svårligen låter sig omsättas i praktiskt arbete inom ramen för socialtjänsten. Frida, som arbetar både uppsökande gentemot säljare på gatan och med stödsamtal för säljare i Stockholm besvarar min fråga om hur de förhåller sig till skrivelsen i regeringens handlingsplan med en motfråga:

... vad är mänskliga rättigheter? Hur definierar man mänskliga rättigheter, blir min fråga tillbaka då, (...) för jag vet inte vad det är.

Gemensamt för alla informanterna är en förbryllad uppsyn när jag talar om deras arbete i termer av mänskliga rättigheter. Flera av dem ber mig, liksom Frida, uttryckligen förklara vad som åsyftas. En sak som förefaller försvåra förståelsen av begreppet är att det omfattar såväl medborgerliga och politiska rättigheter som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter:

Är mänskliga rättigheter basala behov eller är det juridiska rätt eller är det, eller vad är det? Det undrar jag. (Frida)

En annan sak som kommer upp i samtalen är att omnämmandet av mänskliga rättigheter i handlingsplanen kan vara ett sätt för det officiella Sverige att understryka att prostitution och människohandel för sexuella ändamål är allvarliga företeelser, men att det från regeringens sida förefaller saknas en djupare analys av hur mänskliga rättigheter skulle kunna omsättas i

konkret praktik. My som arbetar behandlande med köpare av sexuella tjänster i Göteborg kommenterar hänvisningen till mänskliga rättigheter i handlingsplanen så här:

... det blir vackra ord. Det låter jättebra. Men jag önskar att det är nån som säger, så att det inte bara blir i en bisats, (...) att så här har vi tänkt för att detta är viktigt. (...) Jag har en önskan att det ska vara någon som har tänkt lite mer på de här målgrupperna. Och visat, banat mer väg. Ja, det önskar jag att regeringen hade gjort. (My)

Informanten uttrycker ett missnöje över att de enskilda tjänstemännen i kommunerna lämnas utan vägledning för hur människorättsbegreppet skall tolkas och implementeras. Hon säger att hon ibland upplever det som att saknas ett genuint engagemang, såväl kommunalt som på nationell nivå, för hur säljare och köpare egentligen har det. Hon ställer sig frågan om denna brist på intresse kan ha bidragit till bristen på konkretisering i handlingsplanen.

Liv, som arbetar som terapeut och har behandlande samtal med säljare i Stockholm, säger att hon tycker det är positivt att regeringen talar i termer av mänskliga rättigheter i relation till prostitution och människohandel. Hon menar att det finns en fördel med att tala i rättighetstermer för att kunna sätta en fråga på agendan och exemplifierar med hur våldtäkt som ett led i krigföring numera ses som en allvarlig människorättskränkning, tack vare att kvinnor drev detta i samband med kriget på Balkan. Hon säger att hon ibland funderar i termer av mänskliga rättigheter när det gäller den utsatta position som offer för människohandel befinner sig i. Även den bristande omsorg och de övergrepp som många som säljer sex varit utsatta för under uppväxten liksom de övergrepp som försiggår i prostitutionen kan beskrivas i termer av människorättskränkningar menar hon. Enligt henne är prostitutionen i sig skadlig och kan betraktas som en form av övergrepp. Flera av de andra informanterna, men inte alla, är inne på liknande tankegångar. Ett synsätt som är i linje med handlingsplanens syn på prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Trots detta resonerar hon på ett annat sätt i den enskilda terapituationen.

... jag sällan tänker i mänskliga rättighetstermer så. När jag sitter som kliniker här och har alla problem framför ansiktet. Det är liksom inte den kopplingen jag gör. (Liv)

Det här förhållningssättet, att inte direkt associera arbetet med mänskliga rättigheter, är genomgående i samtliga intervjuer och det är ingen av grupperna som uppger att de på ett mer systematiskt eller explicit sätt arbetar med mänskliga rättigheter. Flera av informanterna inflikar att de trots att det självklart kan finnas brister i skyddet av mänskliga rättigheter för

vuxna i Sverige, främst associerar mänskliga rättigheter med arbete som rör barn eller med situationen i andra länder.

I den säkerhetsguide för sexsäljare som Kompetenscentrum Prostitution producerat refereras till de rättigheter alla människor har i enlighet med FN:s konvention om de medborgerliga och politiska rättigheterna, i synnerhet omnämns rätten till liv, frihet och personlig säkerhet, rätten att erkännas som en person i lagens mening, likhet inför lagen och skydd mot diskriminering. Här lyfts även varje människas rätt att slippa utsättas för våld (Din säkra guide). När jag frågar Elin som arbetar främst med stödsamtal med köpare, men även är inblandad i arbetet med säljare, hur deras tankar gick i framställandet av guiden säger hon att mänskliga rättigheter finns med som en ram i säkerhetsguiden. Utöver detta har de inte integrerat ett människorättsperspektiv i sitt arbete.

Under samtalen accentueras människorättsbegreppets etiska aspekt då flera av informanterna lyfter att en grundmurad respekt för och tro på människors lika värde och rättigheter är en förutsättning för att kunna arbeta med så utsatta människor som de gör och att de uppger sig ha ett indirekt människorättsperspektiv med sig hela tiden i sitt dagliga värv även om de inte explicit arbetar utifrån ett människorättsperspektiv. Så här säger Boel som arbetar som barnmorska i Stockholm:

... det är någonting som indirekt ingår i våra ständiga diskussioner (...) inte att vi säger utifrån mänskliga rättigheter, men jag tycker att det ingår i vårt jobb (...) Jag tycker det finns en större medvetenhet kring omhändertagande och självklarheten i att bemöta människor i den situation de befinner sig här, än vad jag nånsin har mött i arbete på andra vårdgivande instanser.

Boel säger att hon tror att den starka medvetenheten om vikten av ett gott bemötande har att göra med att de människor de träffar är så utsatta. Flera av medarbetarna lyfter att man arbetar med utsatta människor som många gånger befinner sig i samhällets marginaler. Kristina som arbetar med köpare i Stockholm säger att deras klienter ofta upplever sig vara marginaliserade, att syftet är att få in dem i samhället igen vilket hon menar (även om hon inte tänker utifrån en människorättshorisont i sitt dagliga arbete) är ett sätt att värna mänskliga rättigheter. Detta knyter an till principen om inkludering och deltagande. En del av informanterna betonar vikten av att reflektera över sin maktposition som myndighetsperson när man arbetar med människor som stundtals är föremål för nedlåtande föreställningar och kränkande behandling från andra människor.

Frida i Stockholm säger att det nog vore en fördel om alla berörda instanser tydligare arbetade med utgångspunkt i individens mänskliga rättigheter. Det skulle underlätta samverkan och ge möjlighet att gemensamt kunna greppa hela bilden av

sexhandeln och situationen för de utsatta. Som det ser ut nu förekommer det att de olika instanserna är fast i sina egna perspektiv vilket försvårar samarbetet.

Genomgående är alltså att medarbetarna ser sexhandeln som ett människorättsrelaterat fenomen men att de inte integrerat ett människorättsperspektiv i sin verksamhet. Flera av informanterna lyfter att en orsak till att de inte explicit arbetar med mänskliga rättigheter är att de lyder under socialtjänstlagen och att denna inte på ett tydligt sätt tar avstamp i mänskliga rättigheter. Anette som arbetar med säljare i Göteborg säger så här:

Jag vet inte hur mycket vår socialtjänstlag överhuvudtaget vilar på mänskliga rättigheter, för det är ju socialtjänstlagen vi ligger under. Och jag är faktiskt osäker på hur mycket man har grundat den på mänskliga rättigheter, (...) men det är där man får börja med att kolla, för det är den lagstiftningen som styr oss.

Anettes tankar ligger i linje med en nyligen genomförd statlig utredning kring skyddet av de mänskliga rättigheterna i Sverige där det konstateras att kommuners och landstings ansvar för implementeringen av mänskliga rättigheter framstår som oklar som en effekt av bristande rättighetsspråk i lagstiftning. Utredningen föreslår därför en förändring av bland annat socialtjänstlagen för att tydliggöra människorättsperspektivet (SOU 2010:70).

Stina i Göteborg uttrycker sig så här när jag först träffar henne för att tala om hur de arbetar med mänskliga rättigheter: ”Vi talar inte om det på det sättet”. Hon berättar att de i samband med en ökning av antalet utländska kvinnor på gatan tyckte sig träffa alltför utsatta människor som de hade svårt att hjälpa. De började då diskutera om de skulle börja arbeta med utgångspunkt i mänskliga rättigheter för att därigenom lättare få gehör för behovet av stödinsatser till denna grupp säljare. Stina understryker att deras dåvarande chef inte på något sätt förbjöd dem att tala i termer av mänskliga rättigheter, men att hon menade att det var bättre om de fortsatte att arbeta utifrån socialtjänstlagen:

... hon sa så här, jag föredrar att ni pratar om det som socialtjänstlagen, ni jobbar inom socialtjänsten och ni har skyldigheter, alltså kommunen har skyldigheter att erbjuda en viss nivå utav stöd och hjälp till personer som befinner sig i Göteborg, och då har vi tänkt så.

Medarbetaren menar att detta är att betrakta som ett försök till skärpning av kommunernas omsorgsansvar från chefens sida. Mänskliga rättigheter uppfattas i den kommunala kontexten som något luddigt, tror informanten, och det framstår som ett trubbigt verktyg att arbeta utifrån jämfört med socialtjänstlagen. Inte minst gäller detta i kontakt med andra myndigheter och beslutsfattare som inte är vana att tolka kommunens ansvar i termer av mänskliga rättigheter. För att få igenom sina krav kan det då vara mer strategiskt att använda

sig av skrivelser i socialtjänstlagen vars terminologi är välbekant hos såväl beslutsfattare som tjänstemän. I diskursanalytiska termer kan det tolkas som att mänskliga rättigheter och socialtjänstlagen uppfattas som två konkurrerande diskurser och att medarbetarnas begynnande människorättsdiskursdiskurs krockade med chefens och förvaltningens förståelse av deras uppdrag utifrån socialtjänstlagen. Chefens markering kan sägas utgöra ett exempel på en hegemonisk intervention, det vill säga ett försök att återställa ordningen när en diskurs är hotad. De hegemoniska interventionerna beskrivs vara godtyckliga (Winther Jørgensen & Phillips 2000:55f) och hade kunskapen om kommuners ansvar för implementeringen av mänskliga rättigheter varit större i den kommunala förvaltningen hade det varit lika tänkbart att se ett människorättsperspektiv som ett förstärkande komplement till socialtjänstlagen. I synnerhet vad gäller personer som vistas tillfälligt i landet där socialtjänstlagen erbjuder ett tämligen svagt skydd (se vidare 6.3). Mot bakgrund av att kommunerna oavsett formuleringar i inhemsk lag är skyldiga att implementera mänskliga rättigheter och att inhemsk lag skall tolkas i enlighet med de konventioner som Sverige ratificerat (SOU 2010:70:130) är det beklagligt att människorättsperspektivet uppfattas som något som är möjligt att välja bort.

6.2 Arbetet med säljarna

I detta avsnitt analyseras medarbetarnas utsagor kring arbete med sexsäljare.

6.2.1 En differentierad grupp

Informanter beskriver säljarna som en differentierad grupp och de säger att det därför är svårt att ge ett generellt svar på hur deras människorättsituation ser ut. Stina i Göteborg säger att de säljare som kommer till henne för behandlande samtal i allmänhet har sålt sex via nätet och oftast lever ett på ytan välordnat liv med bostad och försörjning medan de personer som säljer sexuella tjänster på gatan ofta på ett eller annat sätt kan sägas vara människohandlade och lever under omständigheter där i stort sett alla deras mänskliga rättigheter riskerar att kränkas. Anna som främst arbetar med personer som säljer sex via nätet i Malmö säger att de personer hon får kontakt med som arbetar som escorter ofta uppger att de trivs bra med försäljningen och att de mest ägnar sig åt detta för att dryga ut övriga inkomster från jobb eller studier men att de är missnöjda med att deras sysselsättning inte ger dem någon arbetsrättslig trygghet. Eva som arbetar främst uppsökande med gatusäljare i Malmö säger att hon arbetar med en väldigt trasig och utsatt grupp. Utifrån hennes beskrivning får jag bilden av en grupp som lever under omständigheter där de långtifrån har sina grundläggande rättigheter säkrade, särskilt gäller detta de kvinnor som har ett pågående missbruk och/eller psykiskt ohälsa och dessutom är hemlösa. Elin i Malmö

lyfter i relation till mänskliga rättigheter särskilt rätten till hälsa och vikten av att de i sitt arbete verkar för att sexsäljarna den dag de vill sluta sälja sex inte har drabbats av HIV eller andra sexuellt överförbara sjukdomar.

6.2.2 Ett samhälle oförmöget att hantera sexuella övergrepp

En aspekt som flera av informanterna lyfter i relation till säljarnas människorättssituation är samhällets oförmåga att ta hand om barn som far illa och beivra övergrepp som de utsätts för, särskilt när det gäller övergrepp av sexuell art. Flera av informanterna säger att det är vanligt att de säljare de möter har haft en barndom präglad av omsorgsbrist. Det kan handla om frånvarande föräldrar, missbruk, föräldrar som på grund av sina egna problem inte förmår ta hand om sina barn på ett adekvat sätt eller om fysisk eller psykisk misshandel. I värsta fall rör det sig även om sexuella övergrepp. Liv säger så här om klienternas barndom:

... jag träffar människor där det finns våldtäkter, tortyr, övergrepp, alltså det mest groteska du kan ens föreställa dig. (...) Och de här människorna har aldrig känt samhällets stöd att kunna anmäla eller göra upp med någon rättvisa i de här frågorna. (...) Så det finns en människojuridisk politisk tanke alltid...

Liv ser en oförmåga från samhällets sida dels i att ta hand om barn som far illa och dels i att upptäcka och lagföra brott begångna mot barn och ge dem upprättelse, i synnerhet när det gäller övergrepp av sexuell karaktär. Det hon beskriver är barn som är dubbelt kränkta i sina mänskliga rättigheter, dels av närstående i barndomen och dels av samhället som inte förmått vare sig skydda dem från övergrepp eller upptäcka och beivra de brott de utsätts för. Det som berörs här är dels statens och det allmännas skyldighet att förebygga och skydda individen från kränkning ifrån tredje part och dels principen om ansvarskyldighet, det vill säga att staten i de fall kränkningar har skett är skyldiga att beivra dessa och ge offren upprättelse. Liv berättar att en del av klienterna som kommer till dem även vittnar om övergrepp som de råkat ut för i sin egenskap av säljare.

... Alla våldtäkter och alla övergrepp och alla förnedringar (...) man blir snuvad på sina pengar och man blir orespekterad, fångad, inlåst, sönderslagen, det finns brott hela tiden. (Liv)

Liv menar att säljarna sällan anmäler de övergrepp de utsätts för i samband med försäljningen. Detta bottnar dels i att de inte alltid uppfattat det de råkat ut för som övergrepp förrän långt senare då många av dem har normaliserat de övergrepp de råkat ut för tidigare i livet och dessutom kanske uppfattat det som en naturlig del av försäljningen. Dels leder den en flathet som samhällets uppvisar gentemot sexualbrott, menar hon, till en känsla av att det inte är så meningsfullt att anmäla. Hon lyfter även den marginaliserade

position som säljarna befinner sig i som en orsak, och berör således även om hon inte uttryckligen talar i dessa termer, principen om deltagande och inkludering som viktig i skyddet av säljarnas mänskliga rättigheter. Terapin kan här fungera som en form av upprättelse, menar hon, genom att människor får utrymme att uttrycka sina egna känslor och tankar kring det man varit med om och får vägledning att skapa en egen förståelse för den riktning ens liv tagit sig samt en plattform att bygga upp sina egna gränser.

6.2.3”Folk har en knepig förutfattad mening om de här personerna och förhåller sig på ett sätt som inte är ok”

Informanterna menar att det hos samhällets instanser saknas såväl vana som tillräckligt med kompetens att bemöta människor med en problematik kopplad till sexualitet, oavsett om det handlar om övergrepp eller annan sexuell utsatthet eller destruktivitet. Bristen på kompetens leder enligt informanterna till att myndigheter som i sitt dagliga arbete kan komma i kontakt med personer med erfarenhet av försäljning av sexuella tjänster som önskar få någon form av stöd ifrån samhället, sällan förmår fånga upp dessa människor. Det är inte ovanligt att de får ta del av berättelser från människor som i sin kontakt med olika myndigheter och vårdande instanser utan resultat försökt ge vinkar om försäljningen:

... du vet man ger massor med hintar, men ingen vågar fråga (...) man är så jävla rädd för att kränka människor, och det våra klienter snarare säger det är att det är kränkande att man inte frågar... (Frida)

Frida menar att oförmågan att närma sig frågor som rör försäljning av sexuella tjänster förutom brist på kunskap kan böttna i en rädsla att kränka andra människor eftersom företeelsen är behäftad med ett så starkt stigma. Medarbetarna försöker åstadkomma förändring och öka medvetenheten genom att hålla föreläsningar för personalen på berörda myndigheter. Ett råd som de ger när de är ute och föreläser är att vara rak och våga fråga, även om det känns obekvämt att fråga om människors sexuella vanor. Informanterna menar att stigmatiseringen gör att personer som sålt sexuella tjänster många gånger av rädsla för att bli dåligt bemötta inte berättar om försäljningen även om det är just den problematiken det vill ha hjälp med. Boel understryker att det även finns bra personer på myndigheter, men att säljarna många gånger utifrån tidigare upplevelser av ett dåligt bemötande väljer att inte berätta något om försäljningen exempelvis i sina kontakter med socialtjänsten. Boel säger att det händer att människor kommer till dem efter årtal av vändor i medicinskt eller psykologisk behandling där själva försäljningen aldrig berörts trots att den i vissa fall kanske legat till grund för att man sökt hjälp. Informanterna uttrycker en stark frustration över att andra instanser inte förmår ta tag i och hantera den här problematiken och Boel säger att det gör att den egna verksamheten blir som en sista anhalt. Hon säger de själva har en fördel

genom att försäljningen redan ligger på bordet genom mottagningen namn och att det därför är enklare för människor att tala öppet.

Stina i Göteborg uttrycker en oro över tendensen att vilja särskilja erfarenheter av försäljning av sexuella tjänster från andra erfarenheter som människor bär på och som de kan behöva hjälp med och hon säger att ”om man går hos en psykolog på vårdcentralen och så kommer prostitutionen upp så får man prata om det där därför att relationen är så viktig”.

Den bristande kunskapen i kombination med stigmat, vilket även många gånger är internaliserat hos säljarna själva, leder alltså till att säljarna inte alltid får stöd och hjälp kring sin psykiska och fysiska hälsa i den utsträckning de behöver och i samma utsträckning som människor får när det gäller andra hälsorelaterade frågor. Det informanterna är inne på, även om de inte direkt använder de termerna är att detta strider allas rätt till god hälsa och därmed mot universalitetsprincipen.

En del av informanterna uttrycker dock viss förståelse för att människor som arbetar på olika myndigheter kan känna sig osäkra då sexualitet för många människor är något mycket intimt och det kan vara svårt att förhålla sig professionellt då det börjar vibrera i de egna känsloträngarna. Eva som arbetar som uppsökare bland säljare på gatan i Malmö refererar till sina egna erfarenheter när hon först började jobba uppsökande och säger att hon då tyckte att det var otroligt jobbigt, särskilt när hon träffade en ny kvinna på gatan, men att det handlade ju mer om henne själv. Hon säger att det ”idag sitter det ju i ryggmärken, men är man inte van så är det svårigheter”. Eva menar att mötet mellan myndigheter och med personer med erfarenhet av försäljning av sexuella tjänster blir mer avslappnat för alla parter när någon av medarbetarna är med. Myndighetspersonerna som oftast saknar kunskap och vana att hantera sådana ärenden kan då luta sig tillbaka på deras erfarenhet och kompetens. Detta gör mötet mindre laddat och oftast behöver man inte ens nämna försäljningen för att den biten vet myndigheten att medarbetarna hanterar inom ramen för sin verksamhet. Istället kan fokus ligga på det personen sökt hjälp för, om det så rör insatser att hantera sitt missbruk eller en ansökan om ekonomiskt bistånd från socialtjänsten. Klienten å sin sida kan känna sig trygg för att det finns någon där som inte fördömer eller har svårt att förhålla sig till dem på grund av att de säljer eller har sålt sexuella tjänster, menar Eva.

En stor del av gruppernas arbete går således ut på att stötta personer i kontakten med andra myndigheter, däribland socialtjänsten. Liv som arbetar som terapeut i Stockholm berättar att hon får kontakt med en del personer som kommit till en punkt i livet där de vill sluta sälja men där de inte vet hur de skall lyckas med detta för att de då förlorar sitt levebröd och de uppger att de inte heller är sugna på att besöka socialtjänsten eftersom de inte vill berätta hur de försörjer sig. Hon brukar då erbjuda sig att följa med och föra ett samtal med socialsekreteraren och föreslå ett ekonomiskt bidrag som kan kompensera för det

inkomstbortfall det skulle medföra att sluta med försäljningen. Hon säger att det i de allra flesta fallen brukar fungera bra men att det ibland uppstår problem:

... för att det finns ju inte någonting i socialtjänstlagen som säger att människor just i prostitution ska ha ekonomiskt bistånd och det finns också en del socialarbetare som, vilket man får strida en del för, som tycker att prostitutionspengar är svarta pengar och så drar man av prostitutionspengar ifrån socialbidraget.

Det förekommer alltså att socialtjänsten nekar sexsäljarna ekonomiskt bistånd, eller drar av från socialbidragen med hänvisning till att de har ett sparkapital eller pågående inkomster från försäljningen. Detta trots att Socialstyrelsen i sina riktlinjer skriver att inkomster från försäljning av sexuella tjänster inte skall utgöra grund att neka någon ekonomiskt bistånd, berättar Elin i Malmö. Hon säger att den bästa strategin i mötet med okunniga socialekreterare är att inte göra så stor sak av det utan att ”lugnt och fint upplysa dem om de riktlinjer som finns”. Informanterna menar att den här typen av bemötande förutom bristande kunskap om existerande regelverk tyder på en bristande förståelse för den stora betydelse en ordnad ekonomisk situation, samt uppbackning ifrån samhällets sida har för att en människa som bestämt sig för att sluta med försäljningen skall kunna lyckas med detta.

Medarbetarna i Malmö har delvis lite delade meningar om kvaliteten på bemötandet av säljarna och om det förekommer att säljarna utsätts för diskriminering. Eva som arbetar som uppsökare på gatan menar att kvinnorna oftast bli behandlade på ett bra sätt de gånger hon är med och att hon aldrig varit med om att de blivit kränkta i sina rättigheter exempelvis i en rättegång, men säger att kvinnorna själva ibland ger uttryck för att de blir sämre bemötta när inte hon eller hennes kollega är med. Anna som främst kommer i kontakt med personer som säljer via nätet tycker sig märka att bemötandet är sämre när inte hon är med. Elin, som mestadels arbetar med köparena föreslår att Evas och Annas skilda upplevelser kanske bottenar i att de möter olika kategorier av säljare. Hon tänker sig att bemötandet möjligen är bättre när en persons yttre signalerar att denna har problem av något slag, exempelvis med missbruk, vilket ofta är fallet med de säljare som Eva kommer i kontakt med på gatan, än när säljaren ser ut att vara väldigt välmående vilket de flesta som säljer på nätet ofta gör.

Anette i Göteborg säger ”folk har en knepig förutfattad mening om vilka de här personerna är och förhåller sig till dem på ett sätt som inte är ok”. Hon inflikar att det självklart finns tjänstemän på myndigheterna som ger säljarna ett gott bemötande, men menar att attityderna gentemot säljarna är ett stort problem även där.

... jag har suttit i rättegång där man påtalar att de är ju inte att räkna som sanningsvittnen (...) de är ju prostituerade, så att det måste man ju ha i åtanke när man fäller dom... (...) Man råkar illa ut i rättsväsende, i

myndighetskontakter. (...) socialtjänst, vi pratar om sjukvård, vi pratar om försäkringskassan, arbetsförmedling, alltså alla myndighetskontakter.

Anette menar alltså att det samhälleliga stigma som kringgärdar försäljning av sexuella tjänster och de förutfattade meningar om dem som grupp som finns i samhället leder till att säljarna på ett generellt plan får ett sämre bemötande än andra i sin kontakt med myndigheter. Hon lyfter detta som en form av diskriminering och därmed en kränkning av säljarnas mänskliga rättigheter. Om den bild hon målar upp stämmer innebär detta att säljarna på grundval av stigmat riskerar att kränkas i såväl sina medborgerliga och civila rättigheter som i sina ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

När jag frågar Anette om hon tror att bemötandet skiljer sig åt beroende på om tjänstemännen uppfattar säljaren som ett offer för människohandel eller ej så säger hon så här:

Om man hårddrar det så tror jag att myndigheter har en större förmåga att inte fördöma(...) om de sitter mitt emot ett offer. Och inte bara en prostituerad så.

Stigmat som är förknippat med försäljning av sexuella tjänster bleknar således något, enligt informanten, om en person anses ha befunnit sig i denna verksamhet mot sin vilja. Anette menar att den juridiska konstruktionen där personer som varit människohandlade i till skillnad mot andra säljare anses vara brottsutsatta kan ha viss betydelse för bemötandet. Hon pekar på det starkare juridiska skyddet för offer för människohandel och att det polisiärt och inom andra instanser finns mer resurser kopplade till personer som definierats som människohandlade. Hon säger så här:

... att köpa sex är ju mer ett brott mot samhället än vad det är mot en person. Så det klart att det genomsyrar hela strukturen i samhället. (...) man är inte ett offer och man är inte utsatt på det sättet och det påverkar hur man blir bemött i samhället. Generellt. Inga så här totala sanningar. (Anette)

Trots att lagen alltså inte ser försäljning som något brottsligt tyder det stundtals bristfälliga bemötandet av säljarna på att den samhälleliga diskursen som kringgärdar säljarna och som påverkar hur de blir bemötta på att det alltjämt ses som en moraliskt felaktig handling att sälja sex och att personen som gör detta därför behandlas sämre än andra och riskerar att utsättas för kränkningar av så gott som alla sina mänskliga rättigheter.

6.3 Arbetet med säljare som vistas tillfälligt i landet

I detta avsnitt analyseras informanternas utsagor kring arbetet med de säljare som vistas tillfälligt i landet.

6.3.1 ”vi fixar och trixar oss fram till att hjälpa människor”

Människorättsdiskursen gör sig som mest gällande i relation till säljare som vistas tillfälligt i Sverige. Stina i Göteborg berättar att människorna de träffar på gatan ofta befinner sig i en mycket utsatt situation och att medarbetarna därför vänder sig till myndighetsutövande socialtjänst för att få hjälp. För några år sedan kom en tillströmning av säljare med nigerianskt ursprung till gatan i Göteborg. En del av dem efterfrågade efter en tid hjälp:

Och det blev problematiskt för oss på det sättet att vi ser att det är människor som far illa och som ber om hjälp att förändra sin livssituation och så kan vi inte göra det. (Stina)

Stina berättar att det som blir tillämpligt från socialtjänstens sida när gäller denna grupp är det så kallade vistelsebegreppet. Detta innebär att Göteborgs stad enligt socialtjänstlagen har det yttersta ansvaret för alla människor som vistas inom kommunen, oavsett deras medborgerliga eller legala status, och därför är skyldiga att säkerställa deras mest grundläggande behov (SoL 2001:453 Kap. 2). Stödet som personer som vistas här tillfälligt har rätt till är dock mycket begränsat och rör sig om en form av nödbistånd. Anette i Göteborg förklarar vad nödbiståndet innefattar:

... måste socialtjänsten lösa tak över huvudet, mat på bordet, då får man en matkupong på inga kronor alls, alltså det är väldigt lite eller en boendeplats och man får mat och sen är det en biljett hem. Det är det som är nödbistånd. Det absolut, absolut nödvändigaste.

Till skillnad från övrigt stöd ifrån socialtjänsten uppges nödbiståndet inte vara tydligt specificerat utan i större utsträckning föremål för tolkning. Stina säger att det ibland har varit fråga om en mindre insats och ibland en större beroende på vilken bedömning som gjorts i det enskilda fallet. Hon säger att de inte under någon lägre tid kan erbjuda boende för personer som vistas i landet utan uppehållstillstånd och som uppger att de är hemlösa men att socialtjänsten kan gå in och hjälpa till att ordna samt betala för ett tillfälligt boende i avvaktan på att någon skall resa ut ur landet.

Stödet som säljare som vistas här tillfälligt har rätt till är alltså begränsat i omfång och ges främst under en kortare tid i avvaktan på att personen reser till det land där han eller hon har uppehållstillstånd. Stina säger att detta förfarande handlar om någon slags lägsta nivå som de tidigare varit ganska ovana vid att hantera och att de tidigare när de varit inblandade i ärenden som rört utländska säljare varit frågan om personer inblandade i en utredning om

människohandelsbrott. I de fallen kan förundersökningsledaren söka ett tillfälligt uppehållstillstånd på ett halvår med möjlighet till förlängning och personen placeras på ett boende där Migrationsverket står för alla omkostnader vad gäller omsorg och vård. Detta kan då röra sig om kostnader på flera tusen kronor per dygn.

Frida i Stockholm berättar att de ofta i syfte att stötta de utländska säljarna vänder sig till "resursteam" (en sammanslutning av olika kyrkliga organisationer). Resursteamet har enligt henne god kunskap om sexhandeln och kan många gånger bistå dem i de fall när socialtjänsten har meddelat att de inte kan vara behjälpliga eller när det stöd de erbjuder inte räcker. Frida säger att ju bättre de är på att länka vidare desto mer sprider det sig vidare till andra personer vilket ökar tillströmningen av förfrågningar om hjälp och stöd. Det förekommer att resursteam eller andra organisationer efter att ha bistått ett antal personer till slut säger nej när ytterligare en person efterfrågar exakt samma typ av stöd med hänvisning till att deras resurser har kommit till ända. Frivilligorganisationerna fyller en viktig funktion enligt Frida, samtidigt lyfter hon det problematiska i att lita till frivilliga krafter eftersom deras stöd inte vilar på någon skyldighet att hjälpa:

... och det blir ju godtyckligt (...) i mån av plats så kan man hjälpa folk. Då finns det inget beslut. Ingenting. Och i slutändan blir det vi som har länkat till dem.

Frida anser att det är problematiskt att de som en del av socialtjänsten, länkar vidare till frivilligorganisationerna vars stöd inte utgår ifrån ett myndighetsutövande och därför inte baseras på något reglerat beslutsfattande utifrån människors lagstadgade rättigheter utan fördelas i mån av tid och resurser. Konsekvensen blir enligt henne en frånvaro av förutsägbarhet vilket hon menar är rättsosäkert och på det viset ett brott mot mänskliga rättigheter. Med andra ord, det strider mot principen om rättssäkert myndighetsutövande samt universalitetsprincipen eftersom olika personer får olika behandling.

Många av de utländska säljarna har enligt informanterna stora problem med hälsan. Eftersom de inte kan få hjälp inom den vanliga vårdapparaten i samma utsträckning som personer som bor här permanent har medarbetarna i Göteborg upprättat ett samarbete med vårdcentralen för hemlösa och med sexualmedicinskt center där man tar emot även personer utan uppehållstillstånd. Det kan röra sig om att personer vill testa sig för könssjukdomar eller liknande. Ibland får de kontakt med människor vars hälsa är mycket dålig. När det gäller akuta sjukdomstillstånd lotsar de vidare till Sahlgrenska Universitetssjukhuset eftersom man där bestämt sig för att alla människor oavsett om de har uppehållstillstånd i Sverige eller ej skall erbjudas akutsjukvård. Stina berättar om ett fall under 2009 med en nigeriansk kvinna med uppehållstillstånd i Italien som hade mycket allvarlig diabetes och därför lades in under två veckors tid för observation under tiden som

hon fick ordning på sitt socker och sin mediciner. Kvinnan fick även medicin så att hon skulle klara sig i en månad efter tillbakaresan till Italien och information att överlämna till den italienska sjukvården. Stina berättar att merparten av säljare som vistas här tillfälligt antingen är EU-medborgare eller har uppehållstillstånd i något annat EU-land och har en sjukförsäkring i detta land. Detta gör att man från svensk sida många gånger kan återkräva kostnader från dessa länder vilket underlättar i arbetet med att säkra målgruppens hälsa. När det gäller akuta sjukdomstillstånd får jag intrycket att medarbetarna i Göteborg inte upplever några större problem att få hjälp även för denna grupp säljare eftersom Sahlgrenska bestämt sig för att ta emot dem. Däremot berättar de att många av de personer de träffar har mycket dålig tandstatus men att det hittills har varit betydligt svårare att få hjälp med detta eftersom detta ligger utanför sjukvården och landstingets ansvarsområde. Detta är dock något de håller på att försöka lösa i Göteborg.

Frida i Stockholm berättar att det ofta är extremt krångligt att få hjälp med sjukvård för personer som saknar de fyra sista siffrorna och inte har med sig dokument som bekräftar att man genom sitt försäkringssystem har rätt till sjukvård inom EU. Dock är det aldrig något problem att remittera vidare människor utan uppehållstillstånd till deras gynekologiska mottagning på Spiralen eftersom deras riktlinjer säger att de skall hjälpa alla. Hon finner det anmärkningsvärt att det är så enkelt att erbjuda hjälp för personer utan uppehållstillstånd på gynsidan när det kan vara så komplicerat i andra fall som rör hälso- och sjukvård och vad gäller stöd från socialtjänsten.

Frida berättar vidare att det förekommer att de säljare som vistas här tillfälligt ber om hjälp att hitta en annan försörjning. Hennes intryck är att de flesta, om de hade möjlighet, hellre skulle vilja försörja sig på ett annat vis än genom försäljning av sexuella tjänster. Eftersom de har upparbetade kontakter på arbetsförmedlingen händer det att medarbetarna följer med personer dit:

... så säger de, det är klart att vi kan hjälpa dig, men då behöver du ett papper från migrationsverket som visar att du har ett arbetsrättsligt tillstånd. Och går man då till migrationsverket, då säger migrationsverket, det klart att du har rätt att jobba här, men då ska du redan ha en arbetsgivare som ger dig tillstånd ...

Hon beskriver situationen som ett slags moment 22 eftersom instanserna de vänder sig till i de här fallen bara hänvisar vidare och även om de säljare som har uppehållstillstånd i ett annat EU-land har formell rätt att vistas här och söka jobba under tre månaders tid är det alltså inte så lätt att bistå säljarna i sin strävan att söka jobb eftersom systemet är tämligen byråkratiskt. Hon säger att det överlag är svårt att utröna vilka rättigheter de säljare som vistas här tillfälligt egentligen har. Detta då de flesta är medborgare eller har

uppehållstillstånd i ett EU-land och regelverket vad gäller EU-medborgare är väldigt svår genomträngligt.

... man får liksom olika svar beroende på vem man pratar med. Och folk får olika mycket hjälp beroende på vem man pratar med, för det är väldigt komplicerat, det säger alla som håller på med den sociala delen av EU-rätten. (Frida)

Oklarheten försvårar medarbetarnas arbete, inte minst för att de inte har några tydliga direktiv kring hur de skall arbeta med denna grupp. Frida säger att de för regelbundna samtal med sin chef och även högre chefer inom förvaltningen där de påtalar hur svårt det är att arbeta med säljare som vistas här tillfälligt och att de åtminstone en gång per halvår kontaktar kommunalpolitikerna för att lyfta frågan. Vid ett tillfälle har de även kontaktat stadsjuristen för att ta reda på hur regelverket egentligen förhåller sig till personer som har uppehållstillstånd, eller är medborgare i andra EU-länder. De blev dock inte mycket klokare av detta möte, säger Frida.

Bilden som förmedlas i samtalen är således att möjligheterna att bistå de säljare som vistas här tillfälligt varierar. Eftersom medarbetarna anser att de utländska säljarna befinner sig i en mycket utsatt position finner de situationen bekymmersam och de menar att deras mänskliga rättigheter inte tillgodoses. Frida menar att är att bristen på förutsägbarhet och att olika individer får olika mycket stöd utgör en kränkning av de mänskliga rättigheterna. Även om hon inte använder sig av den termen tolkar jag det som att hon menar bristen på förutsägbarhet och att olika individer får olika mycket stöd strider mot universalitetsprincipen.

Möjligheten att bistå denna grupp av säljare och att säkerställa deras mänskliga rättigheter försvåras alltså av att rådande lagstiftning ger ett sämre rättighetsskydd för de säljare som vistas här tillfälligt. Josefin i Göteborg lyfter denna koppling mellan uppehållstillstånd och rättigheter som problematisk utifrån ett människorättsperspektiv:

... alltså utifrån ett rättighetsperspektiv så blir det ju många hinder (...) med nationella gränser. Uppehållstillstånd blir ju ett hinder för rättighetsperspektivet. För du har inte samma rättigheter i ett land när du saknar uppehållstillstånd.

Kopplingen mellan uppehållstillstånd och rättigheter i lagstiftningen lyfts således som något som påverkar medarbetarnas arbete i en negativ riktning eftersom de inte helt och fullt kan hjälpa de personer som vistas här tillfälligt i samma utsträckning som de upplever att de är i behov av. Det Josefin lyfter här, även om hon inte använder sig av den terminologin, är konflikten mellan medborgerliga och mänskliga rättigheter.

Informanterna framhåller att det vore helt otänkbart för dem att i sitt arbete göra en åtskillnad mellan personer som vistas här permanent och de som inte gör det, eller att säga nej till någon för att de saknar uppehållstillstånd i landet. Medarbetarna försöker istället lotsa människor vidare i möjligaste mån. Josefin säger att det blir mycket ad hoc-lösningar och att de "fixar och trixar" sig fram till sätt att kunna hjälpa människor. Hon säger att deras förmåga att hjälpa denna grupp vilar på det samarbete de har upprättat med andra instanser, som sexualmedicinskt center, vårdcentralen för hemlösa och Sahlgrenska. Systemet är därför skört:

... det skulle kunna vara så att en verksamhet bestämmer sig för att styra om sina resurser så har vi inte den möjligheten längre. (...)Det är inte så att man har tänkt i ett Göteborgsperspektiv, hur ska vi kunna tillgodose de här personernas mänskliga rättigheter, vi måste kunna erbjuda detta (...) vilka verksamheter ska ta på sig detta, utan det är ju utifrån att man har kunnat...

Den bild som Josefin målar upp är att det på kommun och landstingsnivå saknas såväl en genomtänkt strategi kring hur arbetet med denna grupp skall bedrivas som ett övergripande rättighetstänkande. Hon menar även att det är problematiskt utifrån ett människorättsperspektiv att de säljare som saknar uppehållstillstånd många gånger har en undermålig människorättssituation i sitt hemland men att de inte så som systemet ser ut idag har rätt att söka sig till något annat land för att försöka skaffa sig ett bättre liv för sig själv eller för sin familj:

... landet du lever i, du har inte möjlighet till utbildning, du har inte möjlighet till någon försörjning, du har inte mat på bordet, du har inte tillgång till sjukvård, men du har inte rättighet att permanent vistas i ett annat land. Så är det ju ett bekymmer alltså utifrån ett MR-perspektiv. Hur skulle det inte kunna vara det?

Mot bakgrund av såväl den bristfälliga människorättssituation som de utländska säljarna har när de befinner sig i Sverige som brister i skyddet av de mänskliga rättigheterna i deras hemland anser informanterna att det offentliga i Sverige har, om inte en juridisk skyldighet, så ett moraliskt ansvar, att bistå de människor som befinner sig här. I synnerhet med tanke på att det i antal rör sig om relativt få personer och Sverige är ett så pass rikt land. Det som lyfts här är alltså människorättsbegreppets etiska dimension. Anette i Göteborg menar att de här människorna aldrig skulle komma hit om det inte fanns en efterfrågan på sexuella tjänster. Hon understryker att Sverige, mot bakgrund av att efterfrågan finns inom Sveriges gränser och att de flesta av köparna är svenska har ett ansvar gentemot de människor som befinner sig här och säljer sexuella tjänster oavsett vilket land de är medborgare i. Det som understryks, även om hon inte använder denna term, är universalitetsprincipen.

6.3.2 ”att skicka hem folk är ingen lösning”

Ytterligare en företeelse som informanterna lyfter som problematisk i relation till säljarnas mänskliga rättigheter, är att polisen, såväl i Göteborg som i Stockholm, under 2010 började direktavvisa utländska säljare som vistades i landet tillfälligt.¹⁰ Medarbetarna understryker att de har ett bra samarbete med de poliserna som arbetar på gatan och att beslutet om direktavisningar fattades högre upp i hierarkin. Frida i Stockholm säger att hon inte känner till några detaljer i de enskilda fallen men att det har förekommit i ett antal fall. Hon berättar att människor som har uppehållstillstånd i ett EU-land visserligen har rätt att vistas här i tre månader utan något särskilt tillstånd men då skall man ha tillräckligt med medel för att kunna försörja sig under den tiden vilket dessa kvinnor inte har haft. Hon uttrycker en oro för att detta förfarande signalerar en förskjutning i förståelsen av försäljning av sexuella tjänster mot att betrakta detta som en form av arbete:

... min farhåga var ju att man, eftersom det har med handel och vandel, att man gör det, om man tänker då i en större prostitutionsdiskurs, man gör det lite till ett arbete då...

Frida lyfter att polisen genom att tillämpa paragrafen i utlänningslagen på säljarna riskerar att föra in försäljning av sexuella tjänster i en arbetsdiskurs och menar att detta betraktelsesätt strider mot den officiella svenska prostitutionspolicyn där försäljning av sexuella tjänster inte ses som ett arbete. Samma personer som utifrån den officiella svenska hållningen betraktas som utnyttjade åläggs indirekt av polismyndigheten genom detta förfarande ansvaret för det ”oärliga” i transaktionen och får ta konsekvenserna av det när det enligt prostitutionspolicyn och svensk lag är den köpande parten som begår ett brott.

Jag tycker ju att det blir problematiskt (...) att man lägger ansvaret på dem. Sen så händer det ju något med vårt arbete om det är så att vi ändå bara ska skicka hem folk ...

Frida menar att det arbete de bedriver med denna grupp säljare blir lidande av detta förfarande och framstår som mindre meningsfullt om människor i slutändan skall skickas ut ur landet. Hon finner direktavisningarna extra problematiska då mycket tyder på många av de säljare som vistas här tillfälligt tillhör mycket utsatta grupper i sitt hemland. Det är, säger hon, sannolikt att många av de personer som kommer hit från Rumänien är romer eller

¹⁰ Det lagrum man från polisens sida lutar sig emot är en klausul i utlänningslagen (2.2 § i 8 Kap. i utlänningslagen) som säger att man kan avvisa en utlänning ”om det kan antas att han eller hon under vistelsen i Sverige eller i något annat nordiskt land inte kommer att försörja sig på ett ärligt sätt eller kommer att bedriva verksamhet som kräver arbetstillstånd, utan att han eller hon har ett sådant tillstånd”. I förarbetena anges prostitution som ett exempel på ett ”oärligt” sätt att försörja sig. (prop.1979/80:41 § 29 s. 96)

tillhör andra minoritetsgrupper och att de hamnat i Sverige för att de har mycket dåliga levnadsomständigheter i sitt hemland:

... Man kan ju inte bara skicka hem folk om man vet vad det är folk skickas hem till. Då måste man ju lyfta frågan. (...) Hur blir de behandlade? Vad är det som gör att man faktiskt förflyttar sig från sitt forna hemland till andra länder? Det är väl för att man har det för jävligt där man kommer ifrån? Att skicka hem folk är ju ingen lösning, på det.

Frida finner det problematiskt att skicka tillbaka dessa människor med tanke på hur dåligt utvecklat det sociala skydds nätet är i exempelvis Rumänien, och mot bakgrund av den diskriminering som drabbar romer och andra minoritetsgrupper i många länder inom EU. Frida säger att Rumänien och andra EU-länder borde ta större ansvar för sina medborgare men hon menar också att Sverige som EU-land har ett ansvar att lyfta problemet på en politisk och mellanstatlig nivå.

Anette i Göteborg uppger att de direktavvisningarna som hon känner till har skett i samband med ett tillslag mot en lägenhet där ett antal kvinnor befann sig och en där man misstänktes bedriva koppleri. Anette säger att polisen innan de ingriper måste bedriva omfattande spaning och att de gjort ett tillslag i det här fallet tyder på en stark misstankegrad.

... då bör det finnas tillräckligt mycket för att man ska kunna ge de här personerna i lägenheten ett tillfälligt uppehållstillstånd på trettio dagar att fundera på om de vill delta i en polisiär utredning i Sverige. Men det har man inte gett de här personerna, på tal om mänskliga rättigheter, för det är verkligen en rättighetsfråga.

Anette säger att direktavvisningarna kan utgöra såväl ett brott mot svensk lag som en kränkning av de mänskliga rättigheterna och de rättigheter offer för människohandel har i enlighet med Palermoprotokollet, eftersom säljarna inte har fått en månads respit att fundera på om de skulle kunna tänka sig att vara vittnen i en rättegång, utan att de har åkt ut efter en vecka. Hon menar att det är tveksamt om förfarandet skulle hålla för en juridisk prövning med tanke på att klausulen i utlänningslagen är så pass mycket äldre än den lagstiftning som reglerar försäljning av sexuella tjänster och människohandel för sexuella ändamål¹¹ och hon beklagar att deras målgrupp utifrån sin utsatta position knappast tillhör de som gör en JO-anmälan. Det som berörs här är såväl universalitetsprincipen som principen om rättssäkerhet och principen om inkludering och deltagande.

¹¹ Migrationsdomstolen i Göteborg konstaterade (efter mitt besök i Göteborg), den 8 april 2011 att avvisning av EES-sexsäljare under de tre första månaderna strider mot art. 27 i EU:s rörlighetsdirektiv.(se vidare Migrationsverket 2012 § 3.2)

6.3.3 ” Vad är frivillighet och ofrivillighet? Det är alldeles för begränsande.”

Stora delar av den sexhandel som försiggår på gatan i Stockholm och Göteborg har, enligt informanterna, kopplingar till en organiserad brottslighet. Informanterna menar att många av de säljare som saknar uppehållstillstånd är inblandade i människohandel. Stina i Göteborg säger att de misstänker starkt att de rumänska kvinnorna på gatan är inblandade i människohandel:

... för att vi har träffat flera stycken som inte pratar engelska. Alltså man pratar inte ett ord engelska och de är ute från sju på kvällen till fyra på morgonen och har väldigt svårt att gå ifrån gatan, att komma på besök här och så. Och tar väldigt lite betalt. Och alla de sakerna är indikationer på att prostitutionen är starkt organiserad.

Informanterna understryker att den bild av människohandel för sexuella ändamål som gemene man har inte stämmer överens med den verklighet de möter. Det förekommer enligt dem att människor är hitlurade eller här under tvång och fullt kontrollerade men det är relativt ovanligt. Betydligt vanligare är att människor är medvetna om att de kommer att få försörja sig genom att sälja sexuella tjänster när de kommer till Sverige men att de inte har fått klart för sig under vilka omständigheter. Människohandlarna har enligt informanterna, i takt med förändringar i lagstiftning på området blivit mer förfinade i sina metoder. Dessutom har de upptäckt att det inte behövs lika grovt tvång för att hålla kvar en människa i sexhandeln. Människor hålls exempelvis kvar genom att de är satta i skuld till organisatörerna. Det kan, vilket ofta är fallet med säljare från Nigeria, handla om att man har tagit stora lån av transportörer för att kunna ta sig till Europa. Väl här betalar många hutlösa summor till en hallick för en sovplats. Sammantaget är således omständigheterna, enligt informanterna, sådana att människor är nödgade att fortsätta med försäljningen för att klara att betala av skulder och övriga omskostnader.

Informanterna menar att det inte är så lätt att avgöra vem som är offer för människohandel och vem som inte är det. Det är inte ovanligt att människor rekryterats in i sexhandeln genom ett tvång eller missledning och kontrollerats på ett vis som gör att det uppfyller de juridiska kriterierna för människohandel men att de i ett senare skede i livet har fortsatt försörja sig genom försäljning av sexuella tjänster eftersom de inte har funnit någon annan utkomst och är vana vid sexhandeln. Stina säger retoriskt ”och när slutar man att vara ett offer för människohandel?”

Informanterna understryker att det empiriskt inte är möjligt att urskilja en knivskarp gräns mellan människohandel för sexuella ändamål och övrig sexhandel. Därmed är det inte heller fruktbart att göra alltför stor analytiskt skillnad. Medarbetarna betraktar fenomenen som ett kontinuum och menar att många människor befinner sig på olika ställen i detta kontinuum under olika delar av sitt liv. Josefin i Göteborg säger att även om kvinnorna

till en början uppger att de är här på frivillig basis kan det hända att bilden förändras när kontakten har djupnat:

För det är också när man tänker personer som vi möter på gatan här och som säger ... men jag måste försörja min familj, så jag har valt detta, jag har ingen möjlighet till någon annan försörjning, så jag har valt detta. Och sen så tredje gången man träffar henne, (...) så berättar hon om en människohandelssituation som väldigt ung så förstår ju jag den andra berättelsen på ett annat sätt.

Frida i Stockholm säger att en skarp åtskillnad mellan människohandel och prostitution strider mot den svenska prostitutionspolicyn enligt vilken de bägge verksamheterna är sammanlänkade. Hon vänder sig även mot den dikotoma uppdelningen för att det baseras på en idé om en tydlig distinktion mellan ofrihet och frihet. Enligt henne är det svårt att tala om en egentlig frihet i detta sammanhang:

... de på gatan, oavsett människohandel eller inte, så är det precis som med de människor som vi ser inhemskt som prostituerar sig, hade man haft ett annat alternativ så hade man valt det. Men de har inte haft det, på grund av massor av olika saker.

Frida inflikar att säljarna dels i allmänhet kommer från marginaliserade, fattiga och utsatta grupper i sitt hemland och dels många gånger i likhet med svenska säljare har en uppväxt präglad av en omsorgsbrist. Detta gör dem dubbelt sårbara och hon talar om ett yttre och ett inre tvång som drivit personerna dit de befinner sig idag.

Stina i Göteborg anser att dikotomierna ofrihet och frihet är alltför begränsande för att fånga ett så komplext fenomen som sexhandeln. Av det skälet väljer hon att inte tala om verksamheten i dessa termer.

Det är alldeles för komplext för att man skall kunna dela upp det på det sättet. (...) Man kan inte tala i de termerna. Vad är frivillighet och ofrivillighet? Det är alldeles för begränsande.

Det dikotoma synsättet leder i förlängningen till att prostitution kan betraktas som ett yrke och människohandel ses som något "jättehemskt", menar hon och nämner lagstiftning och policy i Tyskland som ett exempel. I enlighet med denna ses försäljning av sexuella tjänster som ett yrke om man inte har ett intellektuellt funktionshinder, ett missbruk eller är offer för människohandel. Enligt Stina täcker den uppräknningen i stort sett hela deras klientgrupp.

Svensk prostitutionspolicy betraktar inte försäljning av sexuella tjänster som ett yrke men eftersom köp och försäljning av sexuella tjänster respektive människohandel för sexuella ändamål regleras av olika lagstiftning och den senare ger offer för människohandel särskilda rättigheter präglar i viss mån det dikotoma betraktelsesättet även det svenska juridiska systemet. Omfattningen på det stöd man kan få både från Sverige sida och vid

återvändandet till hemlandet eller det land man har uppehållstillstånd i skiljer sig också åt beroende på om man definieras som offer för människohandel eller som ”bara prostituerad”. Som exempel lyfter Stina ett fall med en kvinna som hade blivit rekryterad i sitt hemland och sedan dykt upp på en flygplats i Göteborg och blivit hämtad av två hallickar och tagen till en lägenhet där hon våldtagits, blivit slagen och fotograferad och sedan sålts under flera månader. Av bevis tekniska skäl kunde inte kontrollrekvisitet anses uppfyllt, varför männen blev dömda till koppleri¹². Stina säger att den här kvinnan för dem hade berättat att hon tidigare i livet hade blivit utsatt för människohandel och att det var av den karaktären att kontrollrekvisitet skulle ha blivit uppfyllt. Att hon blev definierad som ”bara prostituerad” gjorde att möjligheterna att hjälpa henne var mer begränsande.

Att enbart utgå ifrån den juridiska definitionen leder enligt Stina till att man kan missa många människor som i någon mening kan sägas vara människohandlade. Som exempel nämner hon de sårbarhetskriterier som återfinns i Palermoprotokollet som är det folkrättsliga dokument som svensk lagstiftning vilar på. Vare sig tidigare erfarenhet av försäljning av sexuella tjänster eller fattigdom omnämns där. Hade det gjorts hade alla de utländska säljare de träffar på gatan kunnat räknas som människohandlade, menar hon. Stina inflikar att hon inte är säker på att ekonomisk utsatthet och tidigare erfarenhet av försäljning nödvändigtvis borde ingå i sårbarhetskriterierna men vill belysa att den juridiska definitionen är förhållandevis snäv och därför inte är lämplig att ta fasta på i deras arbete. Stina säger att hon väljer att vidga förståelsen utöver den juridiska och betraktar de utländska kvinnor hon träffar som människohandlade även om de kanske inte är det i en strikt juridisk mening och hon tror inte att kvinnorna själva skulle göra det alla gånger. Vad gäller den nigerianska gruppen säger hon att de själva även om de har stora skulder att betala till transportörer, troligtvis ser sig som migranter eftersom de har tagit ett beslut att lämna sitt land där möjligheterna till försörjning varit mycket begränsade för dem.

Frida i Stockholm säger att de under en period har talat om ”migrationsrelaterad prostitution” eftersom säljarna är migranter som lämnat sitt land där möjligheterna till försörjning är små, för att istället försörja sig genom att sälja sexuella tjänster i ett annat land. Denna terminologi är också den som migrationsforskaren Augustin använder sig av för att benämna denna grupp sexsäljare (Augustin 2008). Frida finner dock termen lite problematiskt eftersom den signalerar att det skulle röra sig om något väsensskilt från människohandel, vilket hon alltså inte tycker att det är, och hon säger i likhet med informanterna i Göteborg att frågan om terminologi är levande och att de inte är färdiga med sina definitioner.

¹² Sedan jag var på besök i Göteborg har lagstiftningen som reglerar människohandel förändrats och kontrollrekvisitet i lagstiftningen tagits bort, se 2.1.3.

En del av medarbetarna anser att det vad gäller återvändandet skulle underlätta om det internationellt fanns en större samsyn kring synen på prostitution och människohandel. I dagsläget utgör det ett problem att vissa länder som har ett juridiskt system baserat på den tudelade diskursen inte erbjuder något stöd om inte personen blivit definierad som offer för människohandel i en domstol. Tvärtom kan det vara problematiskt för en person att återvända till sitt ursprungsland för att försäljning av sexuella tjänster där ses som ett brott.

Informanterna anser att rutinerna kring återvändandet skulle behöva förbättras i Sverige. Stina i Göteborg berättar att det i många andra länder finns något som heter ”re-integration package” som är en klumpsumma som skickas med en person vid återvändandet och att det många gånger finns en efterfrågan på detta från de organisationer som skall ta emot personen. Detta saknas än så länge i Sverige. Informanterna uttrycker en önskan att den hjälp som kunde erbjudas i återvändandet vore mer omfattande och möjlig att ge oavsett om personen det gäller kan sägas vara offer för människohandel i juridisk mening eller inte. Informanterna framhåller även att det vore önskvärt att stödet inte var villkorat på det sätt som det är idag då en person kan få mycket omfattande stöd förutsatt att man ställer upp och vittnar i en rättegång. Medarbetarna säger att de är mycket svårt att få människor att ställa upp som vittnen och att många därför går miste om det stöd de annars skulle ha rätt till. Josefin önskar att de kunde erbjuda hjälp och stöd till människor som vill sluta att sälja oavsett hur de juridiskt blir definierade eller om de väljer att ställa upp som vittnen i rättegång:

... de ska liksom i början av kedjan bestämma om de vill samarbeta med polisen till exempel. Det kanske du skulle kunna bestämma där istället. När du är i den trygga situationen. (...) det blir väldigt villkorat, det som man skulle vilja kunna erbjuda från början.

Informanterna i såväl Stockholm som Göteborg uttrycker alltså en stor frustration kring att möjligheterna att bistå de säljare som vistas här är så tillfällig, att stödet är villkorat och att deras rättigheter inte tillgodoses och att Sverige, exempelvis genom direktavvisningarna kränker de rättigheter dessa människor har i enlighet med Palermoprotokollet. De lyfter att Sverige mot bakgrund av den svåra människorättsituation som säljarna befinner sig i, i synnerhet de som är inblandade i människohandel borde ta ett större ansvar för säkerställandet av de här personernas mänskliga rättigheter. Det som lyfts här är såldes människorättsbegreppets etiska aspekt och universalitetsprincipen. Vid mitt sista besök i Göteborg uttrycker dock Stina, som är den medarbetare som arbetat där längst en försiktig optimism och hon berättar att hon dagen innan intervjun var på ett möte med flera andra

instanser, däribland polisen, och att hon där anat en samsyn kring de svårigheter som finns kring möjligheterna att bistå denna grupp säljare.

6. 4 Arbetet med köparna

Utifrån medarbetarnas beskrivningar får jag bilden av att de flesta köpare de kommer i kontakt med lever relativt välordnade liv. Elin som arbetar på K.A.S.T. i Malmö gör en jämförelse med den ofta svåra belägenhet som de säljare som har gatan som arena ofta befinner sig i och menar att hennes målgrupps status och levnadsvillkor är långt bättre:

... De har ju inte det underläget. (...) de har jobb, de har hem, de har hus, de har liksom det mesta på ytan ordnat, sen är kaoset mer inuti.

De människor som vänder sig till grupperna har alltså förhållandevis hög materiell standard och till synes en relativt god tillvaro där grundläggande mänskliga rättigheter som bostad och arbete är tryggade. Informanterna understryker att de träffar en liten del av de som köper sexuella tjänster och att det är möjligt att deras berättelser inte är representativa för hela efterfrågesidan men att alla som kommer till dem delger ett stort missnöje över sin situation och känner ångest över sitt eget beteende. Även om de materiellt sett har det bra är deras psykiska hälsa alltså dålig vilket också uppges vara anledningen till hjälpsökandet. Elin berättar för mig att de personer som kontaktar dem ofta gör det som konsekvens av någon form av kris.

... det gör att när man kommer hit så är man på botten. Det är liksom detta eller ta livet av sig. Det är där man ligger nånstans. Och man vill nånting annat. Med varför man söker hjälp. Man vill inte ha det som man har det.

Elin säger att bakgrunden till krisen kan vara att personen försökt att sluta köpa men sedan blivit kontaktad av en escort som de tidigare köpt av och då upptäcker att det inte var så lätt att sluta, eller att man försökt sluta porrsurfa men inte lyckats med det. Krisen kan också vara orsakad av att beteendet uppdagats av en anhörig. Ibland har människor blivit remitterade till dem efter att ha blivit tagna av polisen och eller har fått deras nummer den vägen. Polisomhändertagandet kan för en del av klienterna utgöra en vändpunkt i livet, menar Elin.

Samtliga informanter säger att kriminaliseringen av sexköp inte utgör något incitament för klienterna att förändra sitt beteende. Dock uppges de att de människor de träffar är mycket motiverade att åstadkomma förändring i sitt liv när de väl tagit steget och kontaktat dem eftersom de mår så dåligt. Medarbetarna anser att det finns för få ställen dit

människor med en problematik kopplad till sexualitet kan vända sig. My som var med och startade K.A.S.T. i Göteborg berättar att de när de startade fick samtal ifrån människor som sa att de visserligen inte hade erfarenhet av köp av sexuella tjänster men att de hade andra problem kring sin sexualitet och att de inte visste vart de skulle vända sig så därför kontaktade de dem. Samtliga grupper har med tiden breddat målgruppen till att omfatta även människor som har en tvångsmässig relation till sin sexualitet, som upplever att de porrsurfar för mycket eller dylikt. Detta för att de betraktas problemen som relaterade. Anna i Malmö menar att det är ganska vanligt att människor har sökt hjälp tidigare, men aldrig vågat prata om sitt sexmissbruk eller sitt köpbeteende:

... vi har hört personer som har gått i terapi många, många år och man har pratat om allt runtkringliggande, men man har aldrig vågat diskutera just kring att man köper sex. Därför blir det ett väldigt stort steg i processen bara att få komma hit och säga "jag köper sex" att det blir talbart.

Skammen förknippad med köp av sexuella tjänster gör således att människor drar sig för att berätta om sina problem. Anna säger att de därför arbetar mycket med att skapa en accepterande miljö där man kan tala om sina erfarenheter utan att bli bemött med fördomar eller en fördömande inställning. Hon säger att de som hör av sig till dem upplever att det inte är lika besvärligt att öppna sig och börja berätta om sina problem hos dem eftersom:

... det skamliga kring sexualiteten det ligger liksom redan på bordet, så att det blir inte så jobbigt för personen att börja prata kring det, när man väl sitter här, för då är det redan uttalat.

Utefter det som klienterna berättar försöker man sedan ge dem strategier att hantera sina problem och att åstadkomma den efterfrågade förändringen. Stigmat som köp av sexuella tjänster är behäftat med, och den skuld och skam klienterna känner, kan även medföra en ovilja att anförtro sig åt människor i sin närhet. En del personer söker hjälp utan de anhörigas vetskap och är då mycket rädda att bli avslöjade. Kristina som arbetar behandlande i Stockholm säger att hon ibland träffar klienter som har ringt i ett halvår och slängt på luren innan de slutligen vågar komma ut med vad de egentligen vill ha hjälp med eftersom de upplever det som så jobbigt att ha den här problematiken och att de är rädda att det skall komma ut till någon de känner:

... folk är rädda att höra av sig (...) många gånger väldigt rädda att eventuell anhörig ska få reda på, de på arbetsplatsen eller vänner, och bli utanför all gemenskap.

Kristina säger att rädslan att dela med sig av sina problem gör behandlingen något säregen och processen svårare än om det exempelvis hade rört sig om alkoholism där anhöriga brukar vara införstådda med problemen och kan hjälpa till att pusha och stötta. Elin i Malmö säger att en viktig del av behandlingen därför går ut på att tillsammans lyfta fram och bekräfta den förändring som klienten genomfört under behandlingens gång och bena ut vilka positiva konsekvenser detta fått för klientens eget handlingsutrymme och välbefinnande och för relationen till familj och andra personer i hans eller hennes närhet.

Informanterna är eniga om att sexköpen ofta har något tvångsmässigt över sig och på det viset påminner om ett missbruk. De menar att sex är ett ovanligt snabbt och effektivt sätt att döva ångest eftersom hjärnans belöningssystem belönar omedelbart. Som drog betraktat är sex dock bedrägligt, eftersom det har något positivt över sig och dessutom innefattar ett personligt möte, menar My i Göteborg. Det kan därför, enligt henne, vara svårt att betrakta sitt köpande i termer av något negativt och tvångsmässigt även om ångesten efter att initialt ha dämpats, snarare förstärks av de upprepade köpen.

Elin berättar att det inte är ovanligt av klienterna även om de på ytan har ett ”lyckat liv” bär på en inre smärta orsakad av en uppväxt präglad av någon form av omsorgsbrist. I Malmö har de handledning tillsammans hela gruppen och att de ser ibland många likheter mellan personer som köper och personer som säljer:

... i att man har fått sina gränser övertrampade sen man var ganska ung... att man inte har blivit sedd. Och nu gäller inte det för alla som säljer eller köper men för vissa finns det likheter. Och jag till och med haft en klient som sa det. Jag har tänkt många gånger att hade jag varit tjej så hade jag sålt. Och det gjorde att det kändes ännu värre att köpa.

Informanterna berättar att det förekommer att köparna, i likhet med en del av säljarna, har råkat ut för övergrepp av sexuell natur. De flesta av dem har heller aldrig fått någon upprättelse ifrån samhället för de övergrepp de blivit utsatta för tidigare i livet. My i Göteborg anser, i likhet med Liv som arbetar med säljarna, att behandlingen för dessa personer kan vara ett sätt att få en form av upprättelse, vilket också det är en fråga om mänskliga rättigheter, enligt henne. Hon knyter därmed an till principen om ansvarsskyldighet och rättssäkerhet.

Elin säger att det är betydligt lättare att se problemtiken runt personer som säljer sexuella tjänster på gatan och att betrakta dem som en utsatt grupp eftersom de och deras problem är så synliga, än att inse att det även bakom köp av sexuella tjänster kan finnas en komplex problematik och att såväl de själva som deras anhöriga kan skadas av deras beteende. Istället för en kunskap om problemtiken kring fenomenet frodas i samhället enligt informanterna en rad negativt laddade föreställningar om personer som köper sexuella tjänster. Elin benämner detta ”torskepitetet”:

Och i torskepitetet ingår en rad föreställningar som samhället har om dig. Du är våldsam, du är maktutövande, du har ingen respekt för kvinnor, du tror att du kan köpa andra människors kön...

Enligt medarbetarna stämmer den här bilden dåligt överens med de berättelser de får ta del av och de människor de träffar i sitt arbete. Snarare ger klienterna ett vilset och förtvivlat intryck och tar själva avstånd ifrån sitt eget beteende. De önskar, enligt informanterna, inget hellre än att de lyckades sluta med sexköpen eftersom de inte mår bra av det och det går emot deras självbild, deras värderingar och människosyn. My i Göteborg säger att hon träffar personer som ger uttryck för en känsla av vanmakt:

Kanske till skillnad mot vad man oftast tror (...) att det är personer med makt, alltså utifrån ett behov av makt. (...) Det är ju inte det jag möter hos den här individen. Men framförallt vanmakt. Sen kan man ju resonera i sin förlängning vad är ... är det ändå inte behov av makt och så men vi ska inte gå in på det...

Om jag förstår My rätt vill hon nyansera den av radikalfeminismen influerade samhälleliga bilden av köparen som driven av maktlystnad och istället förmedla de upplevelser hon delges i sitt arbete. Drivkraften är enligt henne ofta en inre tomhet och sexköpen, vilket jag varit inne på tidigare, ett sätt att försöka döva ångest. Informanterna menar att den samhälleliga bilden av parterna i sexhandeln är mycket grovkorning och föreställningarna om såväl köpare som säljare baseras på förenklade schabloner. Informanterna vänder sig mot att fokus i så stor utsträckning riktats mot säljarna, och då framför allt mot kvinnor som säljer på gatan.

... det ju mycket väldigt centrerat på kvinnor och offer-förövare diskussioner och då blir kvinnor offer... eller de prostituerade och köparna förövare (...) hur kan man bedöma sådana saker egentligen? (...) när man faktiskt inte egentligen har någon susning. När man faktiskt inte ens har träffat nån? (Kristina)

Informanten menar att sexhandeln är mer komplex än den dikotoma bild som är förhärskande i såväl media som annorstädes. Den dikotoma diskursen, där säljarna framställs som offer och köparna som förövare, återfinns, enligt henne, även i den officiella retoriken om parterna i sexhandeln. När det exempelvis i Regeringens handlingsplan understryks hur viktigt det är att arbeta mot efterfrågan görs det, enligt informanterna troligtvis med tanken att sexhandeln bör minska för att säljarna far illa. Sällan har röster hörts som hävdar att det är viktigt att arbeta med efterfrågan för köparnas skull, för att de mår dåligt av sitt eget köpbeteende. Informanterna menar att detta förhållningssätt till parterna i sexhandeln inverkar menligt på arbetet att försöka minska efterfrågan i sexhandeln. Istället bör man, enligt Elin, för att åstadkomma förändring, utgå ifrån köparnas

egna upplevelser och fokusera på att skapa igenkänning. I Malmö har de gått ut i media och berättat om de upplevelser de har från mötet med personer som har erfarenhet av köp av sexuella tjänster och Elin nämner att det särskilt efter ett radioprogram de medverkade i kom en tillströmning av nya klienter.

Informanterna menar att frågor som rör sexualitet kommer människor mycket nära eftersom alla, inklusive politiker har en sexualitet. Samtidigt är sexualiteten ett tabubelagt och svårt område som ingen egentligen vill ta i. Inblandningen av pengar gör att det känns ännu obehagligare för människor att närma sig det. Obehaget parat med tabut gör att det blir svårt att diskutera köp av sexuella tjänster på ett balanserat sätt, istället görs extremt kraftfulla och känslomässiga utspel i frågan. För att komma till rätta med detta behövs mer empiriskt inriktad forskning på området, exempelvis om varför människor väljer att betala för sex, säger Elin och inflikar att forskning och praktik befinner sig långt ifrån varandra i den här frågan.

Informanterna lyfter att det sociala arbetet med köparna visserligen i förlängningen kan leda till en minskning av efterfrågan på köp av sexuella tjänster och att detta är ett av de långsiktiga målen med verksamheten, men att de i sitt arbete främst bör fokusera på skadeverkningarna för deras egna klienter. Medarbetarna understryker att det inte föreligger någon motsättning mellan att arbeta med efterfrågan i syfte att minska sexhandeln och att göra det med fokus på den köpande partens behov och rättigheter. De anser dock att deras klienter mår så dåligt av sitt eget beteende att de borde ha rätt till stöd och hjälp ifrån samhället utifrån att de i likhet med andra personer med en missbruks- eller beroendeproblematik, är en behövande grupp. Inte främst för att det kan tänkas gynna någon annan, det vill säga säljarna. Kristina understryker att det är en fråga om mänskliga rättigheter att få hjälp och stöd ifrån samhället när man efterfrågar det och att det gäller av det oavsett hur ens beteende betraktas av samhället. Att instifta en rättighetsdiskurs kring köpare av sexuella tjänster har dock inte varit särskilt enkelt, med tanke på den bristfälliga kunskap om gruppens belägenhet och mot bakgrund av de negativt laddade föreställningar som finns kring denna grupp. När jag träffar My i Göteborg berättar hon att köparna var en helt outforskad grupp fram till mitten av nittiotalet när prostitutionsgruppen och institutionen för socialt arbete utifrån intervjuer med köpare skrev boken Könsköparna. Innan dess hade ingen ens tänkt tanken att detta var en grupp som skulle kunna komma i fråga vad gäller socialtjänstens arbete eller någon annan av kommunens insatser. My framhåller att den samhälleliga diskursen kring köparna utgjorde en försvårande omständighet i uppstartandet av deras arbete:

... där man tänker att vem är målgruppen? Jo, det är medelålders vita män i femtioplusåldern. Alltså de leder ju inte empatiligan i det här

landet (...) de är väl nästan ansvariga för allt som är fel, så. Det är ju lite grann att jobba i motvind (...) så mycket frågor och funderingar som vi har fått genom åren. Och undringar, att är det någon grupp som man ska bry sig om? De är väl för fan ansvariga för sina egna handlingar?

Det har inte alltid setts som självklart att köparna skall få stöd inom ramen för socialtjänstens arbete, särskilt inte när konjunkturen sviktar. År 1999 alltså samma år som köp av sexuella tjänster kriminaliserades fick de så lite pengar till verksamheten i Göteborg att den var på vippen att läggas ned, men de lyckades genom att protestera få ökade anslag. Senare har de fått minskade anslag vilket lett till att My idag är ensam behandlare medan de några år tidigare var två personer. My säger att utsattheten för neddragningar dels bottnar i negativa föreställningar om köparna och bristande kunskap om det hjälpbehov som finns inom gruppen och dels har att göra med att verksamheten vilar på en frivillighet ifrån kommunens sida. Eftersom vare sig socialtjänstlagen eller någon annan förordning gör det tvingande för kommunerna att erbjuda stöd till denna grupp ligger det därför nära hands att skära i deras verksamhet. När ekonomin sviktar prioriteras i första hand det som kommunen enligt lag är skyldig att göra, som att arbeta med andra utsatta grupper som exempelvis missbrukare och ungdomar. Elin framhåller att K.A.S.T. i Stockholm och Göteborg är mer utelämnade till politikernas godtycklighet medan att situationen i Malmö delvis är en annan eftersom kommunen genom sin prostitutionspolicy gått ut och sagt att man skall arbeta aktivt med både köp- och säljdelen. Att de resurser som läggs på arbetet med köparna, som en effekt av en bristfällig statlig reglering, skiftar mellan de tre städerna, får sägas vara problematiskt utifrån ett människorättsperspektiv eftersom människor därmed inte kommer i åtnjutande av samma sociala stöd över landet, vilket strider mot universalitetsprincipen (se 6.5). Medarbetarna i alla tre städer ser försiktigt positivt på utvecklingen av arbetet med deras målgrupp eftersom medvetenheten om olika typer av tvångsmässigt sexuellt beteende såsom kärleks- och sexmissbruk växer. På det viset blir det mindre stigmatiserande att söka hjälp för problematik kopplad till sexuella handlingar vilket kan bidra till att fler människor vågar vända sig till dem. Förhoppningsvis ökar det, enligt informanterna, chanserna för etablerandet av en rättighetsdiskurs även för den här gruppen.

6.5 Socialt arbete med säljare och köpare- ett frivilligt uppdrag för kommunerna

I detta avsnitt analyseras medarbetarnas utsagor kring organisering och styrning av arbetet.

6.5.1 Socialt arbete med köpare och säljare – ett underprioriterat område?

En fundering som återkommer i flera av samtalen är om det i Sverige verkligen finns en genuin omsorg om människor som far illa i sexhandeln. My som arbetar med köpare i

Göteborg säger att det visserligen finns ett engagemang och en stark opinion i frågan, vilket märktes i samband med införandet av sexköpsförbudet:

... Men det här egentliga bryendet, nej... Jag tror inte att man bryr sig mer om, egentligen, om säljarna än vad man bryr sig om köparna. Det ser så ut... lite, visserligen, och så länge man kan sätta stämpeln på säljarna som offer, då går det an att bry sig lite...

Som jag tolkar My anser hon att den samhällseliga diskussionen om sexhandeln i alltför stor utsträckning rör sig på en teoretisk nivå och att engagemanget till stor del är ideologiskt drivet medan det verkliga intresset för hur såväl köpare som säljare mår lyser med sin frånvaro. Den dikotoma förståelsen av sexhandeln där säljarna ses som offer och köparna som förövare gör enligt henne att säljarna väcker större sympati än köparna. Därför kan det framstå som att omsorgen om dem är större. Dock finner hon denna omsorg något ytlig och hon saknar såväl från kommunens som från statens sida ett engagemang som rör sig bortom det ideologiska och satsningar som kommer F.A.S.T. och K.A.S.T. målgrupper till godo. I jämförelse med den skarpa officiella retoriken kring sexhandeln som återfinns exempelvis i regeringens handlingsplan, där prostitution och människohandel lyfts som grova människorättskränkningar, satsas det förvånansvärt lite på det sociala arbetet, menar hon.

... varför finns det då så få personer som jobbar med det här utifrån det sociala, när det är ändå ett rätt så stort och komplext fenomen? (...) det kan jag ju tolka. (...) de signalerna (...) man tycker inte att det här jobbet som jag och mina kollegor gör är vidare intressant...

Även flera av de andra informanterna menar att det sociala arbetet, i relation till de skadeverkningar som sexhandeln för med sig, är underprioriterat. En orsak till detta som Liv i Stockholm för fram är att säljare och köpare utgör en relativt liten och marginaliserad grupp i samhället. Stina i Göteborg lyfter fram att kriminalisering av sexköp fört med sig en diskursiv förskjutning i förståelsen av köp och försäljning av sexuella tjänster. Medan sexhandeln tidigare sågs som ett socialt problem som hade sociala lösningar, betraktas den alltmer som ett juridiskt problem som kräver polisiära och rättsliga insatser. Denna förskjutning är även något som uppmärksammats i forskning (Holmström & Skilbrei 2008: kap 1).

My i Göteborg menar att en orsak till att det kan vara svårt att få gehör för målgruppens behov bottnar i människors ovilja att närma sig frågor som rör sexualitet:

Kanske, väldigt enkelt att det har nåt att göra med sex. Och det är svårt för det kan komma så väldigt nära på nåt sätt. Jag tror att det är hur vi förhåller oss (...) till sexualitet .

Informanterna lyfter Regeringens handlingsplan som ett tecken på ett ökat engagemang i frågan men de frågar sig samtidigt hur stor del av satsningarna som i realiteten kommer de främst berörda, de personer som far illa i sexhandeln, till godo. Större delen av insatserna har lagts på fortbildning för myndigheter, vilket informanterna menar är mycket positivt i sig. Dock leder det inte till någon omedelbar förbättring i vare sig köpare eller säljares situation. Flera av dem jag talar med påtalar att de som en effekt av handlingsplanen fått ett ökat tryck på verksamheten då andra instanser vänt sig till dem för att få hjälp med kompetensutveckling. De har haft fler studiebesök och i ökad utsträckning varit ute och föreläst hos diverse myndigheter, dock utan att få mer resurser till sitt förfogande, vilket gjort att de fått en ökad arbetsbörda utan att för den sakens skull kunna ägna mer tid åt klienterna. Dock ser informanterna chanser till en ljusning genom den översyn som Socialstyrelsen gör av deras arbete och de hoppas att denna skall bidra till en debatt om målgruppers mående samt ett ökat fokus på det sociala arbetet på området

6.5.2 ” mycket handlar om att medborgarna inte skall behöva se det”

En aspekt som flera av informanterna lyfter är att enbart de tre storstäderna där sexhandeln är mest synlig har valt att starta upp prostitutionsgrupper. Liv i Stockholm säger att människor idag kan bo i vilken ort som helst i Sverige och istället för att sälja på sin hemort lägga upp en annons på internet och sedan åka ut på en turné och komma tillbaka hem utan att någon på hemorten har en aning om ens förehavanden.

Där ser man att man behöver inte alls bo i en storstad för att befinna sig i prostitution. Tvärtom. Prostitutionen finns numera där datorerna finns.

Den ökade mobiliteten i sexhandeln är ett globalt fenomen drivet av mobiltelefonens utbredning och internets framväxt och flera av informanterna lyfter det faktum att den storstadsbaserade gatuförsäljningen till en följd av detta har minskat världen över till förmån för en handel bedriven på andra arenor. Liv menar att denna förändring av sexhandels landskap gör nuvarande organisering där socialt arbetet enbart bedrivs i de tre storstadsregionerna bristfällig, då säljare och köpare ute i landet ställs utan tillgång till stöd. Att stödet som ges till säljare och köpare varierar utgör, även om hon inte uttryckligen använder sig av denna term, en kränkning av universalitetsprincipen. Hon lyfter även att större resurser borde satsas på ett uppsökande arbetet på nätet.

Och det gör ju traditionellt uppsökeri och traditionellt arbete på Stockholms gator och torg inte längre är möjligt, därför att vi kommer inte nå de grupperna, utan vi måste befinna oss mer på nätet, därför att det är där vi behöver synas, det är där man ska sätta in motkrafterna...

Liv understryker att det uppsökande arbete på gatan fortfarande fyller sin funktion eftersom personerna där är så utsatta men menar att det även är nödvändigt att rikta insatser mot nätet för att inte missa människor som kan vara i behov av stöd. I dagsläget är det enbart Kompetenscentrum Prostitution i Malmö som har utvecklat ett mer omfattande uppsökande arbete, gentemot både säljare och köpare, på nätet. I Stockholm och Göteborg har man tidigare försökt bedriva uppsökande verksamhet på andra arenor än gatan, exempelvis hotell och i dagsläget förs en diskussion kring att börja arbeta mer gentemot nätet. Anette i Göteborg säger att det emellertid inte är så lätt att övertyga kommunalpolitikerna om den typen av satsningar eftersom det är svårt att göra en regional avgränsning på nätet .

Flera av informanterna lyfter att det är problematiskt att svensk prostitutionspolicy och forskning i så stor utsträckning tagit sin utgångspunkt i den öppna gatuförsäljningen på gatan. Elin på K.A.S.T. i Malmö menar att detta medför en risk för felaktiga slutsatser kring exempelvis omfattning av sexhandeln och konsekvenser av olika policys och lagstiftning. Att det är nödvändigt att vidga perspektivet från gatan är även något som omnämns i forskning (Socialstyrelsen 2008). Anette i Göteborg frågar sig, med tanke på att det sociala arbete enbart förekommer där sexhandeln är mest synlig, i vilken utsträckning detta initiativ från kommunerna sida verkligen bottnar i en genuin omsorg om personer som befinner sig i sexhandeln.

Jag tror att väldigt mycket handlar om att man inte tycker att medborgarna ska behöva se det. Eftersom att man väljer att jobba med det i våra tre stora städer, de enda ställena där det finns gatuprostitution. Och gatuprostitution är ju en väldigt liten del av den prostitution som faktiskt försiggår.

Anette berättar att sexhandeln under 80-talet flyttades till Rosenlundsgatan som är en relativt undanskymd gata. Senare har biltrafik förbjudits under sen kväll/natt och i dagsläget förs en diskussion om att bygga bort den pelargång som finns på trottoaren och istället ha skyltfönster hela vägen ut till gatan. Anette ifrågasätter bevekelsegrunderna bakom dessa åtgärder och menar att det troligtvis bottnar mer i en rädsla att de människor som passerar ska uppleva det som jobbigt att behöva konfronteras med sexhandeln, än en verklig omsorg om de människor som befinner sig i verksamheten. Som jag tolkar henne menar hon att makthavarna i viss mån förhåller sig till sexhandeln som vore det en fråga om allmän ordning och moral.

6.5.3. Att verka inom ramen för en kommunal verksamhet

En begränsning som många av informanterna för på tal är att de formellt sett, eftersom de är underställda kommunen, enbart skall ta emot personer som är skrivna i den kommun/region där verksamheten är belägen. Anna i Malmö säger så här:

... sen vi har personer som ringer från hela Sverige och vi behöver inte fråga varifrån de ringer, de får vara anonyma. Så vi kan ju ibland förstå att du bor ju inte i Skåne, men jag ställer inte frågan, så kan vi ha våra rådgivande samtal ändå. Och så jobbar Stockholm och Göteborg också. Det finns ju bara i Stockholm, Göteborg och Malmö och så att det blir så här att, men resten, vart ska de vända sig?

Anna menar att det inte vore rimligt att säga nej till någon eftersom de människor som kontaktar dem i många fall inte har någon annanstans att vända sig för att få hjälp och stöd med sin problematik och ofta har försökt få hjälp från andra instanser men inte fått det eftersom kunskapen kring köp och försäljning är så begränsad hos många myndigheter och inom hälso- och sjukvården. Samtliga medarbetarna säger att de trots att de formellt sett enbart skall serva den egna kommunen/regionens medborgare i praktiken försöker hjälpa alla som kontaktar dem. Liv och Frida i Stockholm säger att det är rätt så vanligt att de tar emot säljare som bor i Stockholms kringkommuner i behandling eller stödsamtal och att det oftast går att lösa finansieringen genom att föra samtal med socialtjänsten i hemkommunen. Informanterna finner bristen på insatser i andra delar av landet bekymmersam eftersom stödet som människor erbjuds därmed varierar. Att det sociala stödet som ges till köpare och säljare i Sverige är centrerat till storstäderna strider mot universalitetsprincipen och utgör en påminnelse om att en obalans mellan stad och landbygd i tillgången till sociala förmåner kan existera även i rika läder med ett välutbyggt socialt skydds nät. Så som arbetet är organiserat idag får det även till effekt att rättigheter knyts till statusen som invånare i en viss kommun vilket även accentuerar konflikten mellan medborgerliga och mänskliga rättigheter.

Flera av informanterna lyfter vidare att kommunerna valt att organisera arbetet på lite olika vis. Den mest frapperande skillnaden är graden av integrering mellan arbetet med köparna och arbetet med säljarna. Köp och säljdelen arbetar integrerat och sitter i samma lokaler i Malmö. I Stockholm sitter K.A.S.T. och prostitutionsgruppen i olika delar av Stockholm men är underställda samma enhet och har gemensamma möten och tät kontakt. Genom en organisationsförändring för några år sedan är K.A.S.T. och F.A.S.T. i Göteborg åtskilda och tillhör olika delar av förvaltningen. Stina som arbetar med säljare säger så här:

... det är så brett vilka klienter vi har och vilken annan problematik som finns. Så det kan vara nära missbruk, hemlöshet, och migrationsproblematik, och det kan också vara rent terapeutiska kontakter där man har jobb och lägenhet och familj och så går man i samtal en gång i veckan. (...) Och vi har olika ålder, olika kön, olika bakgrund, man har sålt på helt olika sätt. (...) det är väldigt svårt att föra fram hela den heterogeniteten och att göra den synlig för beslutsfattare. Och det blir inte lättare när vi är delade som verksamheter.

Informanten beklagar att F.A.S.T. i nuläget ligger under ”Kriscenter för kvinnor” eftersom det riskerar att göra sexhandeln till en kvinnofråga, vilket hon understryker att det inte är. Hon

önskar att K.A.S.T. och F.A.S.T. istället vore en egen enhet. Då skulle de få en plattform att arbeta med och föra fram sexhandelns hela komplexitet. Eftersom Stina och My har arbetat tillsammans i många år innan förändringen har de fortsatt att upprätthålla en kontakt. De har påtalat behovet av att arbeta integrerat såväl för sina chefer inom förvaltningen som för politikerna och hyser förhoppningar om att på sikt ingå under samma enhet. Överlag är informanterna i samtliga städer överens om att vikten av ett starkt samarbete mellan köp och försäljningsdelen och av att ha en inblick i bägge sidor av sexhandeln för att säkra kvaliteten i verksamheten.

Ytterligare en sak som flera informanter finner problematiskt är att andelen av den kommunala budgeten som går till att finansiera verksamheten skiftar mellan de tre städerna. Medarbetarna i Malmö uppger att den reguljära verksamheten drivs med kommunala medel men att de för extra insatser som exempelvis säkerhetspaketet har sökt projekt pengar. I både Stockholm och Göteborg säger dock medarbetarna att betydande delar av den ordinarie verksamheten de facto drivs genom projekt pengar av olika slag. Anette i Göteborg lyfter att det blir lite märkligt att så stora delar av verksamheten finansieras genom projekt pengar från exempelvis länsstyrelsen eller smittskyddsinstitutet, medan de organisatoriskt är underställda kommunen. Boel som arbetar som barnmorska på Spiralen i Stockholm, som drivs med hjälp av projekt pengar från landstinget, säger att detta påverkar möjligheterna att planera framåt och att skapa förutsägbarhet i verksamheten. I Malmö uppger de att de tack vare att Malmö stad genom sin prostitutionspolicy tagit på sig att arbeta med både köpare och säljare inte är så utsatta för svängningar i konjunkturen. Medarbetarna i Göteborg som i Stockholm upplever dock att arbetet eftersom det inte är tvingande för kommunerna är extra utsatt för nedskärningar när ekonomin kärvar.

Det här är en frivillig verksamhet (...) när det är lågkonjunktur så är det ju risk för alla verksamheter som jobbar på något sätt förebyggande eller som inte har direkt myndighetsutövning eller som är lagstadgat så. (My)

Utifrån ett människorättsperspektiv är det beklagligt att finansieringen skiftar då det stöd som erbjuds därmed inte är likvärdigt i de tre städerna. Det är också beklagligt att stora delar av verksamheten bygger på projekt pengar eftersom det gör svårare att skapa en långsiktighet i arbetet.

Att organisering, styrning och finansiering skiftar mellan de tre städerna bottenar dels i att staten inte i lag har reglerat vare sig förekomsten eller omfattningen av det sociala arbetet med säljare eller köpare, (exempelvis säger inte socialtjänstlagen något om gruppernas målgrupper) och dels i att arbetet eftersom det sköts på kommunal nivå omfattas av det kommunala självstyret. När jag frågar informanterna vad de anser om att socialtjänstlagen inte reglerar stödet till köpare och säljare får jag mycket skiftande svar.

Stina i Göteborg säger att tystnaden kring deras målgrupp i lagen inte utgör något stort problem utan att det går bra att hjälpa människor inom ramen för socialtjänstens allmänna ansvar. Frida säger däremot att det nog skulle underlätta, om det fanns tydligare specificerat vad deras klienter hade rätt till, exempelvis vad gäller rätten till ekonomiskt stöd. Karin i Malmö att hon aldrig reflekterat över detta medan Elin säger att det visserligen är negativt att socialtjänstlagen inte omnämner köpare och säljare eftersom det kan ligga bakom att det inte finns sociala insatser i varje kommun:

... Å andra sidan, så pekar det ju också ut. Det finns en baksida i att peka ut och säga att människor som har prostituerat sig... är på ett visst sätt och behöver specifik hjälp. För det är inte säkert. För att som en kväll på gatan om ni möter fem kvinnor så är det fem olika behov ni möter. Det är ju inte samma, så någonstans finns det för och nackdelar med det.

Elin resonemang om fördelar och nackdelar med att i socialtjänstlagen tydligt specificera rättigheter för målgrupperna knyter an till diskussionen om de mänskliga rättigheternas universalitet kontra behovet av att (för att uppnå lika rättigheter i praktiken) ge särskilda rättigheter för utsatta grupper. Oaktat inställning i denna fråga kan det konstateras att den övergripande bristen på reglering vad gäller stödet till personer med erfarenhet av köp/försäljning av sexuella tjänster har lett till en situation som inte är tillfredställande utifrån ett människorättsperspektiv eftersom stödet som i praktiken ges till köpare och säljare (i synnerhet de som saknar uppehållstillstånd i landet) skiftar vilket strider mot universalitetsprincipen. Ytterligare en effekt av frånvaron av reglering på området är att ansvarsfördelningen är mycket oklar. My menar att det satt i relation till hur tydligt kommunernas ansvar är när det gäller andra utsatta grupper är märkligt hur lite regleringar det finns på området:

... om man tänker näraliggande verksamhet till oss (...) som jobbar med missbrukare (...) man jobbar med samtal och förändra beteendet och så (...)och finns i alla de här tre städerna(...), där finns det ju ett narkomanvårdsförbund(...) det är inte så att man kan jobba lite hipp som happ eller vad man ska säga (...) det är väldigt reglerat och styrt (...) kontroll är ju inte bara av ondo utan det finns ju ett bryende i det. (My)...

Som jag förstår My tycks hon mena att frånvaron av statlig reglering kan tolkas som ett uttryck för bristande omsorg om de människor som far illa i sexhandeln. Hon lyfter även en dubbelhet i statlig reglering, att det dels kan handla om en vilja från myndigheternas sida att kontrollera obekväma segment av befolkning men att det också utgör ett tecken på omsorg och en önskan att förbättra livet för människor som har det svårt. När jag frågar vad hon anser om att uppdraget vilar på en frivillighet från kommunernas sida säger hon så här:

Det är vettlöst. (...) det blir så sårbart och det blir så väldigt flyktigt beroende på vad är det för politiskt styre ... och att det inte finns någon form av ... om man säger huvudman över kommunen. (...) det är alldeles för mycket som hamnar på individer. Och man får bära alldeles för mycket ansvar många gånger, på sina axlar.

Eftersom verksamheten är så knuten till specifika personer är det, enligt My, svårt att behålla kompetensen om någon slutar. Därför vore det, menar hon, bättre om den statliga styrningen vore större. De övriga informanterna i Göteborg och Stockholm är inne på samma spår och säger allihop att ansvarsbördan inte borde ligga på kommunal nivå. En orsak som anförs är de kommunala beslutsfattarnas ovilja att ge stöd till andra än den egna kommunens invånare/skattebetalare.

Är det rimligt att kommunerna äger prostitutionsfrågan? Jag tycker inte att det är det. när man sitter liksom och pratar med alltså, en sån sak, när man pratar om internet, hur vet vi att vi inte jobbar med medborgare som inte är Göteborgs medborgare, alltså inte våra skattebetalare. Och så tycker man att det blir bekymmersamt. (Anette)

Utifrån informanternas beskrivningar förefaller det som att beslutsfattarna har en förståelse av kommunens omsorgsansvar grundad i diskursen om medborgaren/skattebetalaren som rättighetsbärare. Trots att informanterna uppger att de inte explicit arbetar utifrån ett människorättsperspektiv uppfattar jag det som att de tar sin utgångspunkt i den enskilda individens rättigheter (oavsett kommundillhörighet/medborgarskap) och att de i linje med detta tänkande anser att det offentliga har en skyldighet att erbjuda stöd till alla de människor som har behov av det. Dock menar de att kostnadsansvaret inte borde ligga på kommunal utan statlig nivå.

Göteborgs stad lägger jättemycket pengar EU-medborgare som befinner sig i Göteborg i prostitution. Är det Göteborgs ansvar eller är det ett nationellt ansvar? Jag skulle nog säga att det är ett nationellt ansvar.

Att informanterna i Göteborg och Stockholm är skeptiska till kommunen som huvudman bottenar således i en förståelse av sexhandeln som geografiskt flytande och de lyfter att såväl säljare som köpare rör sig över kommun-, region-, och nationsgränser:

Efterfrågan kommer från Alingsås och Borås och de har inte tänkt att ta nåt ansvar för, så det blir Göteborgs skattebetalare som betalar även för en efterfrågan som kommer ifrån hela västra Götaland om du förstår vad jag menar. Det här handlar inte om kommungränser.

Eftersom sexhandeln rör sig över nationsgränserna och många av de säljare som befinner sig i regionen inte är svenska medborgare menar informanterna således att det inte är rimligt att lägga hela ansvars- och kostnadsbördan på kommunen. Särskilt vad gäller personer som blivit människohandlade och arbetet med att trygga deras återvändande finner

informerarna det problematiskt att arbeta utifrån den kommunala horisonten. Stina i Göteborg säger att detta egentligen är en nationell angelägenhet:

Så det borde också vara staten som garanterar återvändande, sen kan vi göra det praktiska arbetet, men ansvaret skulle vara tydligare fördelat.
(...) Så det finns ett stort behov av en centralisering.

Stina i Göteborg berättar att det sociala arbetet är underställt staten i såväl Norge som Danmark och hon säger att det för att säkra människors rättigheter borde se likadant ut i Sverige. Hon understryker att den lokala anknytningen är viktigt men att det vore enklare och mer effektivt att metodutveckla centralt istället för att, som idag ha metodutveckling på tre olika ställen som dessutom egentligen ”inte har mandat att metodutveckla på en sådan nivå som krävs”. Ett förslag som diskuterats länge och som Karin förordar är ett nationellt kunskapscenter. Hon tänker sig att de lokala grupperna skulle fungera som filialer till centrat och att de skulle kunna återföra de brister de ser till centrat och att man där skulle kunna hitta gemensamma lösningar kring exempelvis boende, resurser som krävs under polisutredningen etc. Medarbetarna i Malmö uttrycker till skillnad från medarbetarna i Göteborg och Stockholm vissa farhågor kring inrättandet av ett nationellt center och en ökad styrning av arbetet:

Blir det mer riktlinjer, det kan ju slå åt båda hållen, för det kan ju alltid gå politik i det här, det är ju en politiskt väldigt laddad fråga. (...) det finns ju faror med att det blir för mycket så att säga centralstyrt centralisering.
(Elin)

Som Elin säger väcker sexhandeln mycket starka känslor och området är mycket politiserat. Att de i Malmö ställer sig mer tveksamma till en ökad styrning har troligtvis att göra med att i det i en svensk kontext är kontroversiellt att arbeta så skadereducerande som de gör genom att till exempel förmedla ett säkerhetskit till sexsäljare. Elin berättar att smittskyddsinstitutet har konstaterat att deras arbete är förenligt med svensk lag men hon befarar ändå ett större motstånd mot den typen av insatser om den statliga styrningen blev större. De förefaller även i Malmö nöjda med att befinna sig i kommunal regi och Elin lyfter fördelar med att kommunen äger frågor eftersom sexhandeln och de lokala förutsättningarna skiljer sig åt över landet och det är enklare att göra en anpassning ifrån den kommunala horisonten än den statliga. Informanterna uttrycker alltså såväl för och nackdelar med att ha kommunen som huvudman med den skillnaden att medarbetarna i Malmö är mer positivt inställda till dagens organisering medan de i Stockholm och Göteborg förordar att staten tar över ansvaret. Troligtvis skiljer sig inställningen till vilken förvaltningsnivå som borde äga frågan åt eftersom att merparten av de säljare som medarbetarna i Malmö kommer i kontakt med är inhemska medan förekomsten av en gränsöverskridande människohandel är större i

Göteborg och Stockholm. Utifrån ett människorättsperspektiv kan det dock konstateras att det är bekymmersamt att stödet över landet varierar och att detta i viss mån kan tänkas höra samman med att det inte finns särskilt stor statlig styrning på området. Spång menar att statens förvaltningssätt påverkar möjligheterna att säkerställa de mänskliga rättigheterna och FN:s övervakningskommittéer har vid flertalet tillfällen uttryckt oro över att det kommunala självstyret i Sverige riskerar leda till att säkerställandet av de mänskliga rättigheterna skiftar över landet (Spång 2009). Det sammantagna intrycket av min studie är att denna farhåga dessvärre är befogad vad gäller det sociala stöd som erbjuds till människor med erfarenhet av försäljning/köp av sexuella tjänster.

7. SLUTSATSER OCH SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Studien visar att medarbetarna visserligen ser en koppling mellan mänskliga rättigheter, sexhandeln och dess parter samt det arbete de utför, men att de uppfattar mänskliga rättigheter som ett komplext och abstrakt begrepp och inte på något systematiskt sätt integrerat ett människorättsperspektiv i sitt arbete. En orsak till detta uppges vara att socialtjänstlagen inte på ett tydligt sätt tar avstamp i mänskliga rättigheter och det förefaller svårt att införa en människorättsdiskurs inom ramen för en verksamhet präglad av ett socialtjänstperspektiv. Uppsatsens resultat ligger därmed i linje med tidigare forskning som uppmärksammat frånvaron av rättighetsspråk i den lagstiftning som styr kommunernas arbete och svårigheten att integrera mänskliga rättigheter inom fältet socialt arbete (Abiri 2009, Reichert 2007:ix). Detta är beklagligt då de genom att tydligare arbeta utifrån ett människorättsperspektiv skulle kunna få ett verktyg, gentemot såväl politiker som övriga myndigheter och förvaltning, att föra fram det allmännas ansvar att skydda, tillgodose och respektera säljares och köparens mänskliga rättigheter.

Uppsatsens resultat accentuerar vikten av att erbjuda personer inom offentlig förvaltning adekvat utbildning och tydliga verktyg att arbeta utifrån, samt vikten av att konkretisera och kontextualisera mänskliga rättigheter i relation till det aktuella arbetsfältet, för att en implementering av mänskliga rättigheter skall vara möjlig. Detta kan sägas vara av extra vikt när det kommer till så komplexa fält som sexhandeln där tolkningarna av mänskliga rättigheter går isär (se Westerstrand 2008).

Studien visar att informanterna har en mycket mångfacetterad bild av säljarnas och köparnas människorättsituation och de målar upp klienterna som heterogena grupper. I beskrivningen av de brister som finns i klienternas människorättsituation knyter informanterna, om än på ett indirekt vis, an till en rad centrala människorättsprinciper. Jag tolkar det därför som att deras förståelse av mänskliga rättigheter främst grundar sig i principerna om universalitet, antidiskriminering, rättssäkerhet och ansvarsskyldighet samt deltagande och inkludering. Informanternas bild av köparna är att de på ytan har en god människorättsituation där större delen av deras mänskliga rättigheter är säkrade, det samma gäller de personer som säljer via nätet som ofta har jobb, bostad osv. Vad gäller den senare gruppen lyfter dock informanterna i Malmö bristen på arbetsrättslig trygghet som problematisk. Att just medarbetarna i Malmö lyfter detta kan tänkas ha att göra med att de delvis har en annan teoretisk förståelse grundad i ett queerteoretiskt perspektiv där inte nödvändigtvis all typ av försäljning av sexuella tjänster ses som lika problematisk. Medarbetarna menar att såväl säljare som köpare utgör marginaliserade grupper i samhället, vilket de ser som ett människorättsproblem och de menar att deras arbete handlar mycket om att få in dem i samhället igen, vilket knyter an till principen om deltagande och inkludering.

Det framkommer att medarbetarna överlag ser en bristande kompetens att hantera frågor som rör sexualitet bland samhällets instanser och de menar att detta i kombination med det stigmat som kringgärdar försäljning gör att säljarna inte alltid får alla sina rättigheter tillgodosedda. Det kan röra sig om att de inte får den vård eller stöd i relation till sin hälsa som de skulle behöva, eller att de inte får det ekonomiska bistånd de har rätt till. Här lyfts alltså att staten brister i sitt ansvar att respektera och tillgodose individens rättigheter samt att säljarna riskerar att utsättas för diskriminering. Även vad gäller köparna lyfter informanter svårigheten att närma sig frågor som rör sexualiteten och de menar att stigmat som kringgärdar köp av sexuella tjänster inverkar menligt på klienternas människorättssituation på det viset att de inte i tillräcklig utsträckning får hjälp med sina problem, i synnerhet inte satt i relation till andra grupper med olika typer av missbruk. Många av K.A.S.T. och F.A.S.T. klienter som går i längre samtalsbehandlingar beskrivs bära på inre trauman orsakade av en barndom präglad av en omsorgsbrist och i många fall övergrepp, ibland av sexuell karaktär och informanterna uppger att klienterna inte känt samhällets stöd att anmäla eller att få upprättelse. I samband med detta lyfts såväl en brist i statens ansvar att *skydda* individer från övergrepp av tredje part som en brist i relation till principen om ansvarsskyldighet och rättsäkerhet då förövarna sällan har ställt inför rätta. Det samma gäller de övergrepp som många av säljarna, enligt informanterna, utsätts för i samband med försäljningen.

De sexsäljare som vistas på gatan beskrivs ha en mycket undermålig människorättssituation. I Göteborg och Stockholm lyfts särskilt de säljare som vistas i landet tillfälligt. Enligt medarbetarna är de flesta av dem inblandade i människohandel och har valt att migrera för att de haft en otillfredsställande människorättssituation i sitt hemland, tillhör minoritetsbefolkning, blivit utsatta för diskriminering etc. De beskrivs vara dubbelt utsatta, dels för att de utsätts för grova kränkningar i samband med människohandeln men också för att de inte har tillgång till samma rättigheter som svenska medborgare. Informanterna lyfter det även som problematiskt att dessa personer, trots att de har en sådan undermålig människorättssituation i sitt hemland inte har reella möjligheter att migrera och börja ett nytt liv någon annanstans. Studiens resultat ligger således i linje med tidigare forskning där migrerande sexsäljares bristande rättigheter på den plats de säljer, samt deras svårigheter att försörja sig på ett legalt sätt uppmärksammas (Alpes 2008, Agustin 2007). Att polisen under 2010 började direktavvisa utländska sexsäljare lyfts som en faktor som försvårar dessa personers människorättssituation och informanterna menar att detta förfarande strider mot såväl svensk lag som Palermoprotokollet enligt vilket personer som kan misstänkas vara utsatta för människohandel skall få ett tillfälligt uppehållstillstånd på 30 dagar för att fundera på om de vill medverka som vittnen i en rättsprocess. Här lyfts alltså att staten brustit i sitt ansvar att respektera individens rättigheter. Polisens agerande bekräftar även

farhågan att människorättsperspektivet, i samband med människohandel, får stå tillbaka för staters önskan att stävja irreguljär migration (Gallagher 2001).

Informanterna lyfter en rad aspekter som verkar försvårande för deras möjlighet att verka för att stärka klienternas människorättssituation. En aspekt som lyfts är alltså att socialtjänstlagen inte ger dem detta utrymme eftersom den inte uttryckligen tar avstamp i mänskliga rättigheter. Vidare lyfter informanterna samhällets svårighet att hantera frågor som rör sexualitet och en brist på genuint intresse och verklig omsorg om säljares och köparens mående som en försvårande faktor vad gäller att få gehör för klienternas behov. Sammanhängande med detta är det stigma som kringgärdar såväl köpare som säljare och de samhälleliga diskurser som finns kring dessa grupper. De samhälleliga föreställningarna kring köparna uppges göra det svårare att få gehör för behovet av stödinsatser till dem.

Möjligheterna att bistå de säljare som vistas i landet tillfälligt beskrivs som otillräckliga då vårt socialförsäkringssystem och de lagar som reglerar vården ger ett sämre skydd för de människor som inte bor permanent i kommunen/landet. Eftersom många av dem inte är svenska medborgare inställer sig frågan om vilket människorättsansvar Sverige har för individer som befinner sig i en utsatt position eller utsätts för kränkningar på svensk mark men inte är svenska medborgare. Här accentueras alltså konflikten mellan medborgerliga och mänskliga rättigheter. Informanter anser att Sverige har om inte ett juridiskt så ett moraliskt ansvar att bistå dessa människor, inte minst med tanke på hur utsatta de är och då efterfrågan (dvs. köparna) till större delen utgörs av svenska medborgare. Det medarbetarna lyfter här är människorättsbegreppets etiska aspekt.

Även den uppdelning som görs mellan prostitution och människohandel beskrivs som problematiskt och informanterna menar att detta ibland inverkar menligt på deras möjligheter att bistå denna grupp eftersom det är enklare att få stöd och hjälp för personer som juridiskt har definierats som människohandlade och det är inte alltid fallet med de säljare de möter. Att det stödet som ges är villkorat av att personer bestämmer sig för att vittna uppges även vara problematiskt utifrån ett människorättsperspektiv. Deras arbete att bistå denna grupp försvåras även av att reglerverket för EU-medborgare är svår genomträngligt.

Vidare framkommer att informanterna ser det som problematiskt i relation till allas lika rätt och värde, dvs. universalitetsprincipen, att socialt stöd till köpare och säljare enbart finns i de tre storstadsregionerna, att de resurser som ges till arbetet varierar mellan de tre städerna och att förhållandevis lite satsas på insatser gentemot nätet. Här märks alltså, vilket Spång påtalar och vilket även lyfts av FN:s övervakningskommittéer, att statens förvaltningssätt inverkar på skyddet av de mänskliga rättigheterna på så sätt att det kommunala självstyret indirekt gör att det sociala stödet som ges varierar över landet (Spång 2009). I Göteborg och Stockholm, beskriver medarbetarna det som problematiskt att

uppdraget vilar på en frivillighet och att det är kommunen som är huvudman. Det gör att de resurser de har till sitt förfogande varierar över tid och leder till en frånvaro av långsiktighet i arbetet. I Göteborg lyfter de även att de är uppdelade på två olika enheter som försvårande, då köp och försäljning är relaterade fenomen. Medarbetarna finner bristen på nationellt ansvarstagande som särskilt beklaglig när det gäller människohandel som är ett gränsöverskridande fenomen. I Malmö förefaller medarbetarna däremot relativt nöjda med att ha kommunen som huvudman och för fram farhågor kring en ökad nationell styrning av arbetet. Jag tolkar det som att detta delvis samrör med att delar av deras skadereducerande arbete, exempelvis preventionspaketet som säljare kan få, uppfattas som kontroversiellt i en svensk kontext.

Medarbetarna anser att människor bör få sina rättigheter tillgodosedda oavsett hur deras beteende betraktats av samhället, ett perspektiv de för fram främst i relation till köpare och de säljare som vistas i landet tillfälligt. Detta ligger i linje med den statliga utredningen kring skyddet av de mänskliga rättigheterna i Sverige där det konstateras att mänskliga rättigheter gäller även om man har begått ett brott eller befinner sig i landet olovligen (SOU 2010:70:118).

Sett i ljuset av den starka koppling som görs mellan mänskliga rättigheter och sexhandeln i regeringens handlingsplan och mot bakgrund av de brister i klienternas människorättssituation samt de svårigheter medarbetarna uppger vad gäller möjligheterna att verka för att stärka denna, ser jag ett stort behov av ett större nationellt ansvarstagande vad gäller det sociala arbetet med sexsäljare och sexköpare, inte minst i relation till de säljare som vistas i Sverige tillfälligt och ett starkare faktiskt engagemang i säkerställandet av deras mänskliga rättigheter.

Som jag skriver i inledningen valde jag att anlägga ett brett människorättsperspektiv i uppsatsen samt att utgå ifrån medarbetarnas utsagor kring det arbete de utför i dagsläget. Detta har medfört att vissa aspekter inte behandlas i denna uppsats. Det vore därför intressant att utifrån ett människorättsperspektiv titta närmre på de grupper som inte nås av det sociala stödet. Det finns även skäl att undersöka hur Sverige lever upp till sina internationella åtaganden vad gäller rätten till hälsa och i relation till smittskydd med tanke på det motstånd som finns i Sverige kring ett skadereducerande arbetet och att det i dagsläget enbart är gruppen i Malmö som bedriver ett sådant.

REFERENSER

LITTERATUR:

- Abiri, E. (2009). Mänskliga rättigheter i Sverige. i Spång, M. (red) (2009). *Mänskliga rättigheter – ett ofullbordat uppdrag*. Malmö: Liber.
- Agustin, L. M. (2007). *Sex at the Margins: Migration, Labour Markets and the Rescue Industry*. London: Zed Books Ltd.
- De los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över o(jäm)likhetens landskap*. Malmö: Liber AB.
- Holmström, C. & Skilbrei, M-L. (red). (2008). *Prostitution i Norden: Forskningsrapport*. Tema Nord 2008:604. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Reichert, E. (2007). "Introduction: Social Work Perspectives on Human Rights" i Reichert, E. *Challenges in Human Rights: A Social Work Perspective*. New York: Columbia University Press.
- Sandell, G. & Pettersson, E. (1996). *Könsköparna: varför går män till prostituerade?*. Stockholm: Natur och kultur.
- Spång, M. (red) (2009a). *Mänskliga rättigheter: ett ofullbordat uppdrag*. Malmö: Liber.
- Spång, M. (2009b). "Demokrati och mänskliga rättigheter" i Spång, M. (red) (2009). *Mänskliga rättigheter: ett ofullbordat uppdrag*. Malmö: Liber.
- Svedin, C G m.fl. (2012). *Prostitution i Sverige: Huvudrapport: Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen*. Linköping University Electronic Press.
- Tveit, M. & Skilbrei, M-L. (2008). "Kunnskap om prostitusjon og menneskehandel i Norge" i Holström & Skilbrei (2008). *Prostitution i Norden: forskningsrapport*. Tema Nord 2008:604. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Wendegård, A. & Spång, M. (2009). "Mänskliga rättigheter och förvaltning" i Spång (red) (2009). *Mänskliga rättigheter: ett ofullbordat uppdrag*. Malmö: Liber.
- Westerstrand, J. (2008). *Mellan mäns händer: Kvinnors rättssubjektivitet, internationell rätt och diskurser om prostitution och trafficking*. Uppsala: Uppsala Universitet.

RAPPORTER OCH DYLIKT:

Cederlöf, P. m.fl. (2011). *Nationella riktlinjer för arbetet mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*. UNIFEM nationell kommitté i Sverige och Länsstyrelsen i Stockholms län.

Ertürk, Y. (2007). *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. Mission to Sweden (A/HRC/4/34/Add.3)*.

Hunt, P (2007) *Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Paul Hunt. Mission to Sweden. (A/HRC/4/28/Add.2)*.

Socialstyrelsen (2011). *Sex mot ersättning: utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna. Personer som säljer sex. Personer utsatta för människohandel för sexuella ändamål*.

Socialstyrelsen och IMS (2008). *Interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål. En systematisk kartläggning med kompletterande intervjuer av svenska insatser*. Redovisning av forskningsresultat från IMS, Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2007). *Kännedom om prostitution 2007*. Lägesbeskrivning.

Socialstyrelsen (2004). *Kännedom om prostitution 2003*. Lägesbeskrivning.

Stenberg Ribeiro, E. & Cederlöf . P.(2009). *Människohandel och prostitution: ur ett svenskt perspektiv. Nationellt metodstöd mot prostitution och människohandel*. UNIFEM nationell kommitté i Sverige och Länsstyrelsen i Stockholms län.

OFFENTLIGT TRYCK:

Regeringens Proposition. (Prop.1997/98:55). *Kvinnofrid*.

Regeringens proposition (Prop. 1979/80:96). *Med förslag till ny utlänningslag m.m.*

Regeringens skrivelse. (Skr.2007/08:167). *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*.

SOU:2010:70. *Ny struktur för skydd av mänskliga rättigheter. Slutbetänkande från delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige*.

SOU 2010: 49. *Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999-2008. Betänkande av utredningen om utvärderingen av förbudet mot köp av sexuell tjänst*.

SOU 1995:15. *Könshandel*.

SOU 1981:71. *Prostitution i Sverige. Bakgrund och åtgärder*.

SVENSKA LAGAR

Lag (6 kap. 11 § BrB) om förbud av köp av sexuell tjänst

Lag (6 kap. 12 § BrB) om förbud mot koppleri

Lag (1998:408) om förbud av sexuella tjänster

Lag (4 kap 1a§ BrB) om förbud mot Människohandel

Lag (5 kap 15§ utlänningslagen) om tillfälligt uppehållstillstånd för bevisperson

Lag (2.2 § i 8 Kap. i utlänningslagen) om avvisning och utvisning

Socialtjänstlagen (SoL 2001:453 Kap. 2)

Smittskyddslagen (2004:168)

ELEKTRONISKT MATERIAL

Alpes, M. J. (2008). "The Traffic in Voices: Contrasting experiences of Migrant Women in prostitution with the paradigm of "Human trafficking"" i Human Security Journal volym 6 spring 2008

http://vu-nl.academia.edu/MaybrittJillAlpes/Papers/485836/The_Traffic_in_Voices

(2012-08-20)

Bexelius, M. (2012) "inhumant, rättsosäkert och våldsamt" i Bang mars 2012.

<http://www.bang.se/artiklar/2012/inhumant-rattsosakert-och-valdsamt-2012-03-02>

(2012-08-20)

Gallagher, T, A. (2001). "Human Rights and the New UN Protocols on Trafficking and Migrant Smuggling - a Preliminary Analysis" I Human Rights Quarterly, Vol. 23:975-1004 (2001)

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1409831

(2012-08-22)

Migrationsverket (2012). "Rättsligt ställningstagande angående avvisning av EES-medborgare". (RCI 13/2012) (PDF)
lifos.migrationsverket.se/dokument?documentAttachmentId=36904
(2012-08-22)

Rikspolisstyrelsen (2011). *Lägesrapport 12: Människohandel för sexuella och andra ändamål*. RPS Rapport 2011.
http://www.polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/Rapporter-utredningar/01%20Polisen%20nationellt/M%C3%A4nniskohandel/Manniskohandel_Arsrapport_A4w.pdf (2012-08-20)

United Nations Development Group (UNDG) (2003). The UN Statement of Common Understanding on Human Rights-Based Approach to Development Cooperation and Programming "Common Understanding"
<http://hrbportal.org/the-human-rights-based-approach-to-development-cooperation-towards-a-common-understanding-among-un-agencies> (2012-08-20)

INTERNATIONELLA KONVENTIONER, DEKLARATIONER OCH DYLIKT

FN:s Allmänna Förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948)

FN:s Konvention om de politiska och medborgerliga rättigheterna (1966)

FN:s Konvention om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna (1966)

FN:s Konvention om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor (1979)

FN:s Konventionen för skyddet av migrantarbetares och deras familjers rättigheter (1990)

FN:s Protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, kompletterande FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet (2000)

Europarådets Konvention om bekämpande av människohandel (2005)

Handlingsplanen till FN:s världskonferens om befolkning i Kairo 1994.
(A/CONF.171/13 kap. 1 resolution 1 annex pkt 10.17, 18)

FN:s Deklaration om avskaffandet av våld mot kvinnor (1993)

Kvinnokommitténs generella rekommendation nr. 19: våld mot kvinnor (1992)

INTERVJUER

Stockholm

Intervju med medarbetare (Frida) på F.A.S.T. (2010-11-15 och 2010-11-22)

Intervju med medarbetare (Boel)(på F.A.S.T. 2011-03-11)

Intervju med medarbetare (Liv) på F.A.S.T. (2011-03-31)

Intervju med medarbetare (Kristina) på K.A.S.T. (2010-11-25)

Göteborg

Intervju med medarbetare (Stina) på F.A.S.T. (2010-04-29 och 2010-12-09)

Intervju med medarbetare (Anette) på F.A.S.T. (2010-12-09)

Intervju med medarbetare (Josefin) på F.A.S.T. (2010-12-10)

Intervju med medarbetare (My) på K.A.S.T. (2010-12-08)

Malmö

Intervju med medarbetare (Anna) på F.A.S.T. (2011-03-12)

Intervju med medarbetarna (Anna) (Eva) på F.A.S.T. och (Elin) på K.A.S.T. (2011-05-12)

Intervju med medarbetare på K.A.S.T. (Elin) (2011-03-12)

OPUBLICERAT MATERIAL

Stenberg Ribeiro & Cederlöf (2010) Uppdatering Handbok Människohandel och prostitution: ur ett svenskt perspektiv. UNIFEM nationell kommitté i Sverige och Länsstyrelsen i Stockholms län.

Din säkra guide: en säkerhetsguide för sexsäljare. Prostitutionsenheten, Sociala resursförvaltningen, Malmö stad.

BILAGA

Intervjuguide

- Berätta kort om mig själv och syftet med uppsatsen
- Berätta kort om upplägg av intervjun

1. Medarbetaren

- Yrkes/studiebakgrund
- Hur länge har du varit här?
- Ingick det någon MR i din utbildning?

2. Verksamheten

- Kan du berätta lite om ert arbete och dess olika delar?
- Förändringar över tid?
- Målet för verksamheten?
- Varför är det viktigt att jobba för detta mål?
- Hinder/svårigheter i arbetet?
- Möjligheter/vad funkar bra?
- Finansiering och upptagningsområde?

3. Målgruppen

- Kan du berätta lite om målgruppen? /olika kategorier?
- Hur får de kontakt med er?
- Finns det några grupper som ni har svårare att nå?

4. MR perspektiv i insatserna

I regeringens handlingsplan skriver man:

”Insatser för att bekämpa prostitution och människohandel för sexuella ändamål måste göras utifrån ett rättsligt, ett socialt och ett jämställdhetsperspektiv *samt ha sin utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna* och präglas av internationell samverkan. ”

- Vad betyder det för dig, ”att ta sin utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna”?
- Är det några särskilda rättigheter du tänker på?
- Hur förhåller ni i gruppen och ledningen till dessa frågor?
- Arbetar ni explicit med MR på något vis?

5. MR situationen för målgruppen?

- Hur ser MR-situationen ut för målgruppen, tycker du?
- Vilka problem/hinder ser du?
- Upplever du att det är någon skillnad beroende på vilken kategori man tillhör, i möjlighet att få sina rättigheter tillgodosedda? Mellan olika arenor?
- Hur skulle den kunna förbättras/vilka möjligheter finns?

6. Ansvarsfördelning och organisering

- Socialtjänstlagen säger ingenting om personer i prostitution. Har det någon betydelse för ert arbete?
- Vem anser du bör ha ansvar för målgruppens mänskliga rättigheter tillgodoses? (stat, kommun, landsting etc.)
- Vad tycker du om dagens organisering?

7. Förhoppningar och önskningar inför framtiden och eventuellt övriga frågor?

8. Kommentar kring sexköpslagen?